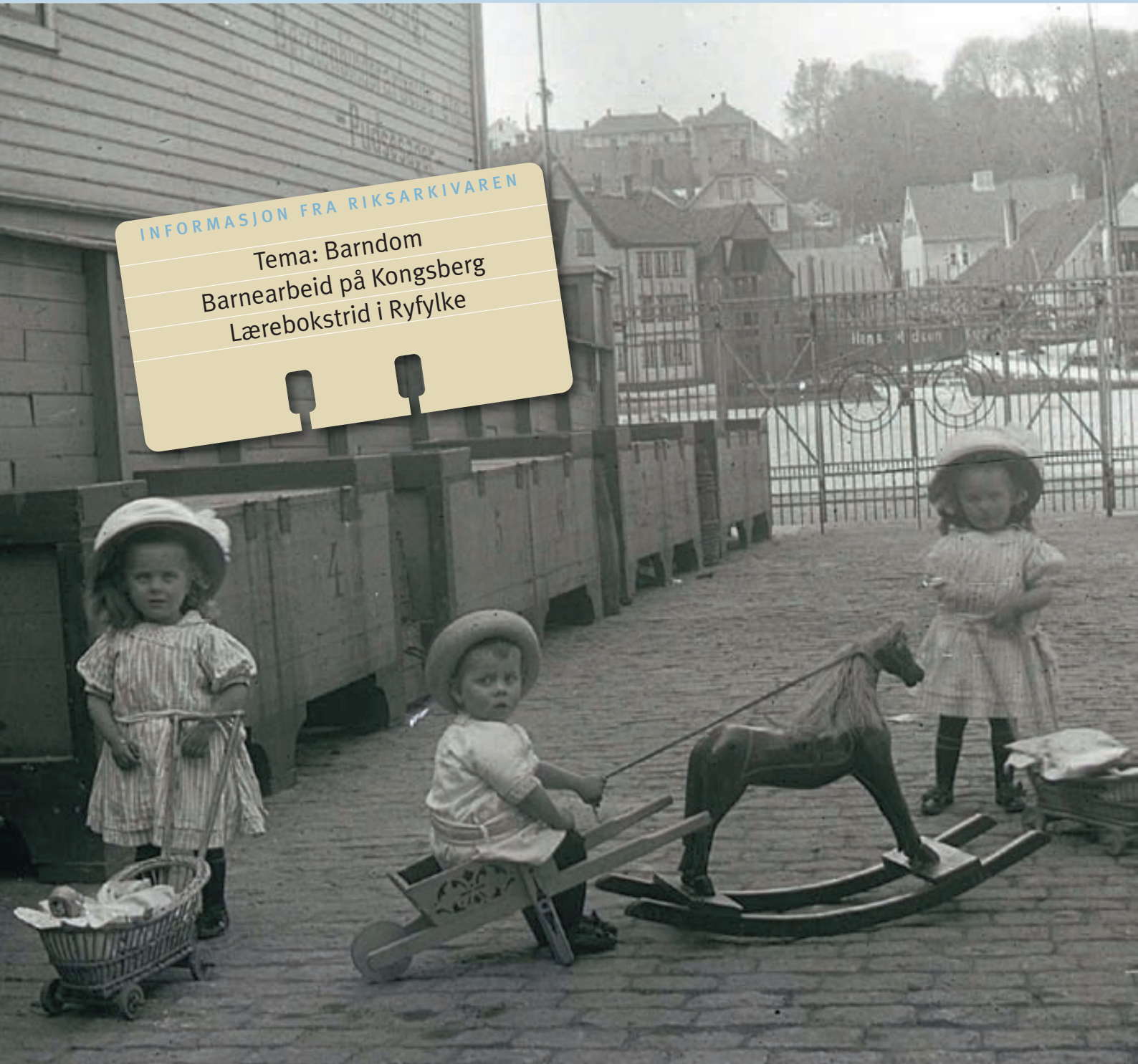

INFORMASJON FRA RIKSARKIVAREN

Tema: Barndom
Barnearbeid på Kongsberg
Lærebokstrid i Ryfylke

[arkiv]magasinet

Arkivmagasinet er Arkivverkets faglige tidsskrift og retter seg mot et bredt, historieinteressert publikum. Arkivmagasinet skal være et orienterende og debattskapende tidsskrift som medvirker til å utbre kunnskap om arkivenes egenart og deres viktige rolle i samfunnet. Arkivmagasinet ønsker å stimulere til økt interesse for og bruk av arkivmateriale i Riksarkivet, statsarkivene og Samisk arkiv.

Redaktør

Leif Thingsrud

I redaksjonen

Nina Hveem Carlsen, Knut Johannessen,
Per Kristian Ottersland, Hege Brit Randsborg,
Lisabet Risa og Synne Stavheim

Reprofoto

Odd Amundsen, Riksarkivet
Anne Karin Jåsund, Statsarkivet i Stavanger

Redaksjonens adresse

Riksarkivet, se bakre omslag

Design Agendum See Design

Grafisk produksjon PDC Tangen

ISSN 0801-5449

Bidrag til neste nummer må være
i redaksjonen før 20.04.2007.

Løssalg: kr 40

Årsabonnement (3 nr.): kr 100

Offentlige institusjoner, museer o.l.: gratis

Opplag: 3200

Giro: 7874.06.45802

Forsidebilde: Barna i familien til egg-grossist

Olaf A. Ellingsen i Stavanger, ca. 1905.

Foto: Olaf A. Ellingsen sen. (Statsarkivet
i Stavanger: Privatarkiv nr. 405)

14 Barnearbeid ved
Kongsberg Sølverk

Innhold

22 ”En forargelsens Bog”

28 Barns syn på verden

32 Ukjente norske og danske papirer

TEMA: BARNDOM

- 6 Barn i arkivene
- 12 ”Naar døden træder ind i vor kreds”
- 14 Barnearbeid ved Kongsberg Sølvverk
- 18 Om barn i fengsel
- 22 ”En forargelsens Bog”
- 26 ”Moralsk fordærvede Børn”?
- 28 Barns syn på verden?

ANDRE ARTIKLER

- 32 Ukjente norske og danske papirer i Deventers byarkiv

FASTE SPALTER

- 35 Arkiv – helt enkelt: Hva er et arkiv?
- 36 Krøniken
- 37 Notiser
- 38 Kalender

6 Barn i arkivene

Elevane og dei to lærarane, Anders Risa og Maria Hodnefjell, ved Vaula skule på Mosterøy i 1914.

Sjølv så seint som dette var det slett ikkje alle familiar som reiste til fotograf i byen. Skulebiletta som dei omreisande fotografane tok, omfatta alle barn på landsbygda. Derfor var det ein viktig dag når fotografen kom på besøk, og derfor er også desse fotografia interessante som historisk kjeldemateriale for oss i dag.

Dei eldste fotografia frå skulane på landsbygda i Rogaland går tilbake til 1880-åra. Elevane vart alltid fotograferte ute. Fotografane hadde ikkje blitzutstyr, og klasseroma var for små til å fungera som atelier.

Rasmus P. Thu (1864-1946) tok mange fotografi av skuleklassar i Rogaland, første gong då han kom heim frå USA med nyinnkjøpt kamera i 1889 for å etablera seg som fotograf i heimlandet. Delar av negativarkivet

hans er bevart, men ikkje negativ av skulebarn (Statsarkivet i Stavanger: privatarkiv 2001/1 Rasmus P. Thu). Men rundt om i mange heimar i Rogaland i dag finst svært mange av skulebiletta hans.

Foto: Rasmus P. Thu, Stavanger (Statsarkivet i Stavanger: Privatarkiv 1984/17 Rennesøy)

Fra [red]aksjonen

Når dette bladet når leserne, står det en utstilling kalt "Barndom i forandring" i Riksarkivets utstillingslokale, Skattkammeret. Utstillingen viser arkivmateriale som kan dokumentere endringene i barns oppvekstvilkår gjennom det som er blitt kalt "barnets århundre", nemlig 1900-tallet. Arkivmagasinet følger opp, men vi utvider horisonten også til århundrene forut.

"Barndom" er et typisk mykt emne, noe som dessverre innebærer at det ikke skaper de mengdene av arkivsaker som for eksempel soldatutskrivning og flyplassutbygging. Eldre historieverk, som ofte baserer seg på grundige arkivstudier, ender derfor lett opp med å framstille samfunnet slik at en ukyndig leser lett kan få det inntrykket at barn knapt fantes, og at kvinnene neppe utgjorde mer enn en tidel av befolkningen.

Men den som leter, skal finne, også når det gjelder kilder om barndom. Ikke alltid kan man få dokumentert akkurat det man leter etter, og kildene er ofte spredte og i form av et puslespill med mange små biter. De historiske analysene får imidlertid være historikernes oppgave. Arkivmagasinets bidrag må begrense seg til å presentere noen små utdrag av enkelte framstillinger og noen kilder som gir informasjon fra fortidens barndomsriker.

Liv Thorsrud

Barn i grosserer-familien Ellingsen i Stavanger ca. 1905 og barn på støl i Suldal, 1930-åra. Foto: Olaf A. Ellingsen sen. og Gunnar Wareberg. (Statsarkivet i Stavanger: Privatarkiv nr. 156 og 405, utsnitt).

Barn i arkivene

Det finnes ikke så mange arkiver skapt av barn i Riksarkivets magasiner. Dette betyr likevel ikke at barn er fraværende i arkivene. Riksarkivet har en god del dokumenter som barn har produsert, og store mengder arkivmateriale med informasjon om barn og om barns livsforhold opp gjennom tidene.

”Ikke sjelden kommer det skolebarn som har fått 20–30 huller i tennene i løpet av et år. I byer og kommuner nær byer var gjennomsnittet 12 huller i året i 6. og 7. klasse og i løpet av folkeskolen fikk gjennomsnittsbarnet 42 huller.”

Dette opplyste en tannlege i Vestfold til *Vestfold Arbeiderblad* i 1961. Tallene var fra en oversikt han hadde utarbeidet et par år tidligere. Nå var han bekymret for at situasjonen var blitt ytterligere forverret. Dette var før fluorbruken kom i gang. Dagens barn har trolig vondt for å skjønne de lidelsene mange barn tidligere gjennomgikk på grunn av problemer med tennene.

Om barn i dag snakker med sine besteforeldre, kan de kanskje få høre om deres erfaringer med tannpine, og også om traumatiske opplevelser i tannlegestolen i barndommen. Men om en er interessert i ytterligere opplysninger om ordningen med tannpleie for skolebarn, må en ty til arkivene.

Om og av barn

På den ene side har arkivene mye informasjon om hvordan myndighetene satte i verk ulike tiltak for barn. Her er skoletannpleie ett eksempel, men vel så sentralt er etableringen og driften av det

offentlige skolevesenet. Dette emnet er omtalt i ulike arkiver tilbake til 1700-tallet. Men spesielt fra utpå 1800-tallet, da det offentlige skoleverket ble fastere organisert, ble det skapt og bevart store mengder arkivmateriale om drift og utbygging av skolen. Innholdet i disse arkivene angår selvsagt barn, i og med at dette omhandler ulike forhold rundt barns skoletilbud. Det kan likevel hevdes at en i liten grad møter barna selv i slike arkiver. Skolearkivene inneholder i hovedsak opplysninger om statlig skolepolitikk og informasjon om bygging av skolehus, tilsetting av lærere og godkjenning av lærebøker. I enkelte av Riksarkivets arkiver kan en også komme nærmere inn på de enkelte skoleelevene. Dette gjelder imidlertid stort sett i arkiver etter statlig drevne spesialskoler. For å finne mer om skoler og elever i det ordinære skoleverket, må vi undersøke kommunearkivene.

Også innen sosial- og helsevesenet har det lenge eksistert egne institusjoner og avdelinger med ansvar for arbeid direkte rettet mot barn. I arkivene etter Sosialdepartementets kontorer finnes det store serier med materiale om barnelovene av 1915, om drift av barnehjem og om organiseringen av barnevern med videre. Også disse arkivene har mye informasjon om mer administrative forhold,

AV KÅRE OLSEN,
FØRSTEARKIVAR,
RIKSARKIVET

Frimerker med Karius og Baktus ble utgitt til juleposten i 1984. (Riksarkivet: Postens sentralledelse, Postmuséet, Fa-Norgeskatalogen eske 40)

men i noen kommer vi også ganske nær innpå enkeltbarn. Dette gjelder i arkivet fra *Rikshospitalets barneavdeling* med pasientjournaler tilbake til 1800-tallet, og det gjelder flere kontorarkiver fra Sosialdepartementet med til dels inngående beskrivelse av livssituasjonen for barn på barnehjem og spesialinstitusjoner, og for såkalte ”krigsbarn”, barn født under andre verdenskrig med norske mødre og tyske fedre. Vi kan også nevne arkivet etter *Norsk misjon blant hjemløse*. Denne organisasjonen arbeidet overfor tatere og plasserte blant annet mange barn på egne institusjoner, til dels mot foreldrenes vilje.

I tillegg til arkiver som handler om barn, har Riksarkivet også en del arkiver der enkeltbarn selv trer fram som arkivprodusenter. I arkivet til *Det kongelige slott* finnes det mange tegninger som barn sendte til kong Olav V til hans 70-årsdag i 1973 og 75-årsdag i 1978. Dette arkivet inneholder også mer enn fire hyllemeter med tegninger som barn lagde som en siste hilsen da kong Olav døde i 1991.

Barns egne tanker kommer også til uttrykk i de mange håndskrevne avisene som er bevart i arkivene etter en god del barneløsere og barnelag innen avholdsbevegelsen. Disse arkivene går tilbake til rundt år 1900. Barna har her skrevet ned sine refleksjoner og oppfatninger om aktuelle saker i tiden. De serverer også rene fantasihistorier og dikt. Disse avisene ble lest opp på foreringsmøtene. En god del barn ga også uttrykk for egne erfaringer da *Det norske totalavholdsselskap* fredsvåren 1945 lyste ut en stilkonkurranse for skolebarn, der temaet var barnas egne opplevelser under krigen.

Nedenfor skal vi trekke fram noen eksempler på temaer der vi kan finne informasjon om og av barn i Riksarkivets materiale. Vi starter med å gå litt videre med tiltak for å bedre barns tannhelse.

Gebiss i konfirmasjonsgave

Allerede tidlig på 1900-tallet ble det etablert tilbud om skoletannpleie i en del kommuner. Dette gjaldt spesielt i byer. Sarpsborg fikk skoletannlege i 1913, Hønefoss i 1916 og Halden i 1917. Det var likevel først fra 1930-årene og framover ordninger med skoletannlege for alvor kom i gang også på landsbygda. I Vestfold hadde for eksempel tolv av fylkets landkommuner fått etablert fri skoletannpleie for 1. klassetrinnet fra skoleåret 1937-38, mens sjuåringene i fylkets øvrige sju kommuner fikk dette tilbudet fra det neste skoleåret.

Innføring av offentlig skoletannpleie var utvilsomt av stor betydning for barns livsforhold. Noen minutters pine i tannlegestolen gjorde at en slapp jevnlig plager med tannverk i barndommen, og på litt lengre sikt at en oftere kunne beholde sine egne tenner livet ut. I det samme avisintervjuet sa da også tannlegen i Vestfold at: ”Hvis ikke skolebarna i Vestfold hadde vært gjenstand for en så solid tannbehandling som de er, ville mange av dem

uten tvil gått med gebiss for de fylte 15 år, ...
Skoletannpleien er med andre ord et illustrerende eksempel på tiltak direkte rettet mot barn for å bedre deres situasjon også i voksen alder.

I Riksarkivets arkiver finnes det en god del informasjon om dette temaet helt ned til kommunenivå. I 1938 skrev sognepresten i Ramnes i Vestfold følgende i et brev til *Den Norsk Tannlægeforening*: *”En komité har fått i oppdrag å utrede planer for skoletannpleie i Ramnes herred, og jeg vil være meget takknemlig for de opplysninger og råd som kan gis om hvordan tannpleien best kan ordnes og om hvordan vi skal beregne hvad omkostningene vil bli.”* Brevet finnes nå i tannlegeforeningens arkiv som er avlevert til Riksarkivet. Det var også i dette arkivet vi fant den tidligere omtalte avisartikkelen fra 1961.

I tannlegeforeningens arkiv utgjør kommunevise saksmapper om skoletannpleie mer enn fire hyllemeter. Dette regnes som et privatarkiv, men også statlig skapte arkiv har en god del materiale om dette emnet. Da staten begynte å engasjere seg i arbeidet, ble ansvaret lagt til Kirke- og undervisningsdepartementet. Departementets arkiv inneholder flere hyllemeter om temaet i årene fra ca. 1917 til 1943 da saksfeltet ble flyttet over til Innenriksdepartementet. Der ble det håndtert av *Helsedirektoratets Tannlegekontor*. I dette kontorets arkiv finnes det omlag seks hyllemeter med mate-

riale om ”fri tannrøkt for skolebarn”. Materialet her, som er fra tiden ca. 1943-1957, er ordnet kommunevis og omfatter for en stor del søknader om statstilskudd til driften.

I Helsedirektoratets saksmappe for Ramnes kommune finner vi at også denne kommunens skoletannlege søkte om statstilskudd. Han måtte dokumentere sin virksomhet, og i arkivet ligger det vedlegg i form av bl.a. sirlig førte skjemaer om antall barn, fyllinger og trekte tenner, år for år, klasse for klasse for hver skole i kommunen. I skoleåret 1944-1945 hadde for eksempel kommunens sju folkeskoler 301 elever. Disse fikk dette året til sammen 381 fyllinger av skoletannlegen, som også trakk 88 tenner – 78 melketenner og 10 ”blivende tenner”.

22 000 oslobarn fikk havresuppe fra danske barn

Mange barn og barnefamilier hadde problemer både under andre verdenskrig og i etterkrigsårene. Det ble da også iverksatt mange tiltak og aksjoner rettet mot barn i disse årene. Dette finnes det mye informasjon om i Riksarkivet.

Nasjonal Samling og de tyske okkupantene var opptatt av å bedre forholdene for barn og barnefamilier, siden det norske folk rent generelt ble betraktet som rasemessig høytstående. Det ble innført både barnetrygd og obligatorisk legeundersøkelse av skolebarn i krigsårene. I arkivet etter

Barn har vært motiv på flere frimerker og førstedagsbrev. (Riksarkivet: Postens sentralledelse, Postmuséet, Fa-Norgeskatalogen eske 33, 45 og 53)

Innenriksdepartementets Befolkningskontor finner vi også at det fra sentrale myndigheters side ble arbeidet aktivt for at storbybarn skulle få anledning til å bo på landsbygda om sommeren. Der fikk de gjerne både friskere luft og bedre mat enn i storbyene. En rapport fra Bergen kommune opplyser at 87,7% av byens folkeskoleelever hadde feriert på landet sommeren 1942. Arkivene har også tilsvarende opplysninger for andre byer, noen steder med oppgitt antall for enkeltskoler.

Både under krigen og i de første etterkrigsårene ble det gjort en god del for å ”reparere” skadene som barn var påført i løpet av krigsårene. Allerede høsten 1940 innledet norske eksilmyndigheter i Sverige et samarbeid med den svenske *Redd Barna*-organisasjonen for å få overført hjelpesendinger til barn i Norge. I arkivet etter *Den norske Relief-Central* i Sverige framgår det blant annet at en i oktober 1940 sendte matvarer for 250 000 kroner for å bedre kostholdet for barn i Nord-Norge. I det samme arkivet finnes det også en god del informasjon om ordningen med å fjernadoptere norske barn. Dette gjaldt spesielt barn fra familier som på ulike vis var rammet av krigen. ”Adoptivforeldrene” betalte da kr 30 pr. måned for hvert barn. Fra våren 1941 til november 1942 ble det utbetalt 4,5 millioner kroner til 14 000 norske barn. Av dette beløpet kom 1,6 millioner fra ”adoptivforeldre” i Sverige. Av dette arkivet framgår det også at til sammen 102 658 norske barn fikk mat via *Norgeshjälpens bespising* i mars 1945. Tilsvarende opplysninger finnes i arkivet etter *Danskehjelpens suppestasjoner*. Der framgår det blant annet at 22 000 barn i Oslo fikk sin daglige porasjon havresuppe i 1944 takket være penger som danske skolebarn hadde vært med å samle inn.

Under krigsårene mottok eksilmyndighetene i London stadig rapporter om at mange barn i det okkuperte Norge hadde det vanskelig, og en forberedte tiltak som skulle bli satt i verk så snart tyskerne kapitulerte. Dette ble også gjort.

”Annenhver dag kl. 18.30 ruller et langt tog med 800 skolebarn fra Foreningen Norden sydover til våre gjestfrie venner i Danmark.” Dette er første setning i en rapport fra 17. juli 1945 i arkivet etter *Flyktnings- og fangedirektoratet*. Her finner vi også at to hundre barn som under krigen var blitt tvangsevakuert fra Finmark, samme dag ble sendt til Danmark. Dette arkivet inneholder både informasjon om hvordan forsendelsene av norske barn til ferieopphold i Danmark ble organisert, lister og skjemaer med opplysninger om barna, og også en del brev fra barn og foreldre. Disse barneoppholdene i Danmark er også omtalt i andre arkiv i Riksarkivet, blant annet i arkivet etter *Sosialkontoret for Nord-Troms og Finnmark* og i arkivet til den norske ambassaden i København.

... ikke bør anvendes til Arbeide om Natten ...

”...enig i, at Børn under 12 Aar ikke bør anvendes til Arbeide om Natten; men man finder det ingenlunde nødvendigt, tvertimod i flere Henseender betænkeligt, at Børn i den Alder slet ikke skal kunne benyttes til Fabrikarbeide.”

Det var sunnhetskommisjonen i en østfoldkommune som kom med dette synspunktet da den i 1881 ble bedt om å uttale seg om utkast til en lov om barnearbeid. Selv om de fleste som uttalte seg, så behovet for at også Norge fikk en slik lov for å beskytte barn, var det også flere som mente at en aldersgrense på 12 år for fabrikkarbeidere var for høy. Sunnhetskommisjonen i en kommune i Akershus mente at ”*efter de inden Herredet kjendte Forhold synes den i Udkastets § 3 satte Aldersgrændse af 12 Aar uden Skade at maatte kunne udvides til 10 Aar.*”

Disse uttalelsene ble vedtatt enstemmig i kommisjonene. På den tiden var det med andre ord ikke spesielt kontroversielt å mene at det var greit med ti år gamle fabrikkarbeidere. Vi finner disse opplysningene i arkivet etter Indredepartementet. En eske i dette arkivet inneholder dokumenter om

Hundreårsjubiléet for Norges første skolekorps ble markert med frimerker. (Riksarkivet: Postens sentralledelse, Postmuséet, Fa-Norgeskatalogen eske 57)

departementets arbeid fra slutten av 1870-åra med forslag til lovbestemmelser mot barnarbeid. Det skulle likevel ta over ti år før dette arbeidet førte fram, og da ikke som en egen lov, men som bestemmelser om barnarbeid i egne paragrafer i en mer generell lov om tilsyn med arbeid i fabriker med videre. Denne loven ble vedtatt i 1892.

Utover på 1900-tallet ble det økende internasjonal oppmerksomhet på arbeidsforhold, også om barnarbeid. På den internasjonale arbeidskonferansen i Washington i 1919 ble det vedtatt en konvensjon om barnarbeid og en egen konvensjon om mindreåriges nattarbeid. Norge var representert både på denne og på senere kongresser der barnarbeid var tema. Det finnes en god del materiale om dette i arkivet etter Direktoratet for

arbeidstilsynet. Der finnes det også materiale om hvordan sentrale norske myndigheter håndterte dette temaet gjennom store deler av 1900-tallet.

Da myndighetene i 1870-åra tok opp barnarbeid som problem, hadde en vært mest opptatt av barns arbeid i den nye industrien som vokste fram på den tiden. Senere tok en for seg barnarbeid mer generelt. I direktoratets arkiv finnes det mye informasjon om barn som forretnings- og avisbud fra slutten av 1930-åra og framover. Der finnes det også materiale om enkeltsaker som arbeidstilsynet engasjerte seg i rundt om i landet. I en mappe fra 1942 ligger det lister over samtlige 62 avisbud for trondheimsavisen *Dagsposten* med oppgitt navn, fødselsdato, adresse og månedslønn. Flere av budene var ganske unge, og navnene på seks

barn under tolv år som på samme tid arbeidet som avisbud for *Adresseavisa*, havnet også i direktoratets arkiv. Det samme gjorde lister over til sammen nitti personer under femten år som i løpet av en tremånedersperiode vinteren 1951 ble innmeldt som arbeidstakere i Oslo trygdekasse.

Onkel Lauritz er i arkivet

Skoletannpleie, skolebarn, barn under krigen, barnarbeid. Dette er bare ganske tilfeldige sider ved temaet ”barn” som vi her har valgt å trekke fram fra Riksarkivets arkiver. Vi kunne like gjerne ha valgt andre tema om barn og sikkert funnet vel så mange innganger til opplysninger i ulike arkiv. Det kan trygt sies at Riksarkivet oppbevarer mye informasjon som angår barns livsvilkår opp gjennom tidene. Mange arkiv viser for eksempel hvordan synet på barn har utviklet seg, og hvordan myndighetene har håndtert saker som angår barn, foruten at barn selv kommer til orde i flere arkiv. Utenom Riksarkivet finnes det mye arkivmateriale om barn i statsarkivene, kommunearkivene og i andre arkivinstitusjoner.

I starten av arbeidet med denne artikkelen ble det gjort et søk på ordet ”barn” i arkivverkets *Felleskatalog*, databasen på Internett som har katalogopplysninger om arkivene. Dette søket resulterte i mer enn tusen treff i form av konkrete arkivhenvisninger. Dermed kunne vi velge og vrake i hva som skulle omtales i artikkelen. Om vi i tillegg hadde søkt på litt andre ord, som ”elev”, ”adopsjon” etc., ville vi trolig fått atskillig flere aktuelle henvisninger. Opplysningene i alle de sakene som er omtalt i denne artikkelen, har vi funnet som resultat av dette ene søket.

Det var ikke så uventet å få treff på materiale om barnelovene fra 1915 og framover, barnevern, barnetrygd og informasjon om skolefrokost. Litt mer uventet var det å finne arkivet etter *Foreldreutvalget for grunnskolen* med informasjon

om skoleskyss på 1980-tallet, at det i Finansdepartementets arkiv er materiale om folkeskole for norske barn i Storbritannia under andre verdenskrig, og at det i arkivet etter *Norges fiskeriforskningsråd* finnes opplysninger om barns holdninger til å spise fisk.

I tillegg til alle de arkivene som nå er tilgjengelige, er også en stadig strøm av nye arkiver på vei inn til både Riksarkivet og statsarkivene. Riksarkivet har for eksempel mottatt, men ikke ordnet og registrert ennå, privatarkivet etter Lauritz Johnson, eller ”onkel Lauritz” – den kjente og kjære barnetimeonkelen fra NRK på 1950- og 1960-tallet. Dermed kan Jan Eggum gjerne endre litt på sin kjente vise der han spør ”*kor e alle helter hen?*” og syngende at ”*Onkel Lauritz e på video ... og i arkivet!*”

I artikkelen er opplysninger fra følgende av Riksarkivets arkiver spesielt omtalt:

- Privatarkiv nummer 862 Den norske tannlægeforening, serie G, eske 45, Skoletannpleie, Vestfold 1937-1966
- Det Kongelige Slott, Barnetegninger og kondolanser, serie Fa, Fb og G
- Kirke- og undervisningsdepartementet, 4. skolekontor, serie E19, eske 95, Departementets konsulenter i spørsmål om skoletannpleien 1917-1943
- Sosialdep., Helsedirektoratet, Befolkningsskontoret, serie D, eske 1, legg: Ang. barns helse i store byer
- Den norske Relief-Central i Sverige, serie D, eske 39
- Flyktnings- og fangedirektoratet, Dir.s forløpere på sentralt hold, serie Db, eske 4
- Indredepartementet, 2. indrekontor, serie A, eske 304
- Direktoratet for arbeidstilsynet, diverse serier

”...Naar døden træder ind i vor kreds”

Maren Helene, en datter til Christopher Hansen, østre Sebjørnsrud i Asker, 3/4 år, død av kopper står innført i begravelleslistene for Asker i 1839. På samme side, der det i alt er innført 22 personer som ble begravet mellom 7. juli og 15. september, finner vi ti barn. Over halvparten av dem døde av kopper. To av dem bodde på samme sted og var trolig slektninger. I alt døde 33 mennesker av kopper i Asker og Bærum i 1838-1839. De fleste av disse var barn.

”Der er intet som er mer skikket til at bevæge vort sind og fængsle vor opmærksomhed i det daglige livs løb, end naar døden træder ind i vor kreds og bortkalder en af vore medvandrende”, skriver Eilert Sundt i forordet til sin bok om dødeligheten i Norge, som ble utgitt i 1855. På hans tid var dødeligheten mye høyere enn i dag, både for voksne og barn. Av 1000 mennesker ville 17 dø i løpet av året. I 2005 døde bare 9. I motsetning til i dag tok man ikke for gitt at de barn man fødte, ville nå voksenalderen. Det var alltid noen som falt fra.

I begravelleslistene for Asker i 1839 finner vi også fire barn som døde av andre sykdommer enn kopper, som kikhoste, magesyke og vattersott. Et spedbarn døde bare ni dager gammelt. Her er dødsårsak ikke angitt. Trolig døde det av medfødte skader. Blant disse barna finner vi Christen, som døde ett år gammel av vattersott. Hans foreldre, Nils Andersen og Anne Olsdatter, giftet seg i 1831 og fikk åtte barn som ble døpt i Asker kirke mellom 1831 og 1847. Av disse døde Christen i ettårsalderen og søsteren Gunild Kristine da hun var fem uker. Men de hadde også en eldre bror, Christen, som bare ble en dag gammel. Han ble døpt hjemme av et familiemedlem. Dåpen ble aldri bekreftet i kirken, derfor fins han ikke i dåpslistene. Av ni barn døde altså tre i løpet av det første leveåret.

Den farligste tiden for et barn var det første leveåret. På 1700-tallet lå dødeligheten på rundt 20%, i dag er den nede i 0,3. Det blir alltid født flere gutter enn jenter, ca. 106 gutter pr. 100 jenter. I løpet av livet blir overskudd av gutter snudd til et overskudd av jenter. Dette gir seg også utslag i hvor lenge vi kan forvente å leve. I dag vil en nyfødt gutt forvente å bli 77,7 år, ei jente 82,5 år. Slik var det ikke før. På 1700-tallet var forventet levealder knappe 40 år, litt lengre for kvinner enn menn, 1,5–2 år. Men klarte man først å nå

AV HEGE BRIT RANDSBORG,
ARKIVAR, RIKSARKIVET

Lite barn på likstrå i barnevogna, 1910-1920. Foto: Hakon Johannessen. (Statsarkivet i Stavanger: Privatarkiv nr. 430, neg. nr. 1982/6:308)

konfirmasjonsalder, steg sjansene betraktelig til å bli både 70 og 80 år.

Hva var det som skapte de høye dødstallene? Fram til siste del av 1800-tallet var Norge et jordbruksland. Da var man avhenging av hva man kunne produsere for å fø en familie. Innimellom slo avlingene feil. Det ble knapt med mat. Sultedøden kunne være en reell trussel, men mange døde også av sykdommer som fulgte i sultens fotspor. Dersom man kunne få inn forsyninger utenfra, kunne matmangelen avhjelpes noe. Men når det ikke var mulig, som i nødsårene 1809–1811, ble dødstallene meget høye. Etter 1814 har Norge ikke blitt rammet av slike hungerskatastrofer. Utbredelse av poteten og utviklingen ellers innen jordbruket førte til høyere produksjon og dermed en mer stabil mattilgang.

Den viktigste årsaken til at barn døde, var likevel sykdommer. Før man på slutten av 1800-tallet ble klar over hva som forårsaket infeksjonssykdommer og hvordan man kunne behandle dem, var mange barnesykdommer farlige. Skarlagensfeber, difteri, kikhoste og meslinger tok mange liv. Dessuten sto kopper, som i dag er utryddet, for mange av dødsfallene på 1700- og 1800-tallet.

I kirkebøkene står ikke dødsårsaker systematisk angitt før man kommer et godt stykke inn på 1800-tallet. I Bø i Telemark ble det i løpet av juli måned 1781 begravd nesten like mange mennesker som det ellers ble gjort i løpet av et helt år. De fleste av disse var barn under fem år, noen ganger flere søsken samtidig, og av og til med

Begravede og Dødt			
26	17 juli	7 år
27	17 juli	7 år
28	17 juli	7 år
29	17 juli	7 år
30	17 juli	7 år
31	17 juli	7 år
32	17 juli	7 år
33	17 juli	7 år
34	17 juli	7 år
35	17 juli	7 år
36	17 juli	7 år
37	17 juli	7 år
38	17 juli	7 år
39	17 juli	7 år
40	17 juli	7 år
41	17 juli	7 år
42	17 juli	7 år
43	17 juli	7 år
44	17 juli	7 år
45	17 juli	7 år
46	17 juli	7 år
47	17 juli	7 år
48	17 juli	7 år
49	17 juli	7 år
50	17 juli	7 år
51	17 juli	7 år
52	17 juli	7 år
53	17 juli	7 år
54	17 juli	7 år
55	17 juli	7 år
56	17 juli	7 år
57	17 juli	7 år
58	17 juli	7 år
59	17 juli	7 år
60	17 juli	7 år
61	17 juli	7 år
62	17 juli	7 år
63	17 juli	7 år
64	17 juli	7 år
65	17 juli	7 år
66	17 juli	7 år
67	17 juli	7 år
68	17 juli	7 år
69	17 juli	7 år
70	17 juli	7 år
71	17 juli	7 år
72	17 juli	7 år
73	17 juli	7 år
74	17 juli	7 år
75	17 juli	7 år
76	17 juli	7 år
77	17 juli	7 år
78	17 juli	7 år
79	17 juli	7 år
80	17 juli	7 år
81	17 juli	7 år
82	17 juli	7 år
83	17 juli	7 år
84	17 juli	7 år
85	17 juli	7 år
86	17 juli	7 år
87	17 juli	7 år
88	17 juli	7 år
89	17 juli	7 år
90	17 juli	7 år
91	17 juli	7 år
92	17 juli	7 år
93	17 juli	7 år
94	17 juli	7 år
95	17 juli	7 år
96	17 juli	7 år
97	17 juli	7 år
98	17 juli	7 år
99	17 juli	7 år
100	17 juli	7 år

følge av en av eller begge foreldrene. At det her må være snakk om en epidemi, er nokså klart, men hvilken kan man bare spekulere på. Kanskje var det nettopp kopper. Kopper var så farlig at man satte ressurser inn på å bekjempe den. Allerede fra 1810 var det tvungen koppevaksinasjon i Norge. På 1900-tallet ble det innført ulike vaksinasjonsprogram, der man allerede som spedbarn ble vaksinert mot flere sykdommer. Først da sank barnedødeligheten ned til det lave nivået vi har i dag.

Barnearbeid ved Kongsberg Sølvverk:

Vaskegutter, sjeidegutter og byntrekkere

Kongsberg Sølvverk ble startet i 1623 og ble nedlagt i 1958.

I 1770 var arbeidsstokken på sitt største, med 4000 arbeidere og 50 funksjonærer. Mange av arbeiderne var barn under 18 år.

Hva arbeidet de med? Måtte de ned i gruvene? Hvor mye tjente de?

Klangen fra kirkeklokka trenger inn gjennom vinduene og vekker folk til ei ny arbeidsuke. Klokka er ennå bare fire, men vekteren har allerede ringt for en time siden. Fire tusen mann skal på jobb. Etter hvert myldrer det av mer eller mindre morgentrotte mannfolk og guttunger. De fleste har langt å gå. De skal til en av de mange gruver eller et av pukverkene i Gruveåsen eller i fjernere skoger. Fra Nybrua og opp til Segen Gottes gruve er det fem kilometer, og det tar omtrent tre kvarter å gå dit. Klokka halv seks leser overstiger Mons Hansen en kort bønn foran dagskiftet, som omfatter over hundre mann.

Det er en broket forsamling av gutter og menn i forskjellige aldre. De fleste voksne går bort til gruvesjaktene for å ta fatt på den lange ferden ned de utallige stigenes i det mørke dypet. Yngstemann i gjengen er Hans Mikkelsen Bratteberg, tyve år, som for fire måneder siden ble gruvass sjaktknekt, og regnes som læregutt. Gruvas 48 gutter og noen

voksne er igjen i dagen. Ungdommen som utgjør sjeidemannskapet, ser over ertsen. Sjeideguttene er i alderen fra ti til sytten år, vaskeguttene fra syv til tolv år. Blant sjeidemannskapet er det flere brødre, også de to yngre brødrene til sjaktknekten Hans, Johannes på femten og Lars på tretten år. To andre brødre er Johan og Per Rabenstein, tretten og ti år gamle. Per er dette året blitt forfremmet fra vaskegutt til sjeidegutt. Disse fem guttene kjenner hverandre godt. De er fettere.

Guttene sitter ved sjeidebenker i sjeidehuset, ser over steinen som kommer fra gruva, plukker ut de som holder sølv, slår løs biter som har sølv i seg, og sender gråberget til tippen. De fineste kvalitetene leveres til stigeren. Vaskeguttene sørger for at støv og smuss blir vasket av steinen, så det blir lettere for sjeideguttene å se sølvet. Det er ofte vanskelig å få øye på, der det ligger som små korn, flak og spisser inne i kalkspaten og annet gråberg. Guttene tilegner seg tidlig enkle geologiske kunn-

AV BJØRN IVAR BERG,
FØRSTEKONSERVATOR,
NORSK BERGVERKS-
MUSEUM, KONGSBERG

Samuels gruve på Kongsberg med hus på toppen, stiger, heiseanlegg og bergmenn. (Riksarkivets kart- og tegningssamling, NRA KS II C IIa nr 2)

skaper, som kommer til nytte når de senere blir gruvarbeidere.

Til sjeidemannskapet hører også sprengere og ausslagere. Det er eldre gutter med den tunge oppgaven å frakte gråberget ut på tippaugen, og sortere ut fattig malm til pukkverket. Hvis guttene finner på for mye tull eller er vrang, kan det vanke ørefiker fra ertssjeideren, som har oppsynet med dem. Han har tampen på lur, og har rett til å bruke den – med måte. I verste fall kan de bli satt til spott og spe i halsjernet i sakkerhuset.

Pukkverkene er Sølvverkets største barnarbeidsplass. De fleste som arbeider her, er under atten år gamle, mange av dem langt under konfirmasjonsalder. De aller yngste guttene er "byntrekkere", hjelpegutter som frakter mellomproduktene inne i pukkverkene og kjører vekk uvasket, uholdig grus. I manntallene kan vi finne byntrekkere helt ned i femårsalderen. I ekspansjonsperioder ble det ansatt mange i fem- til ni-årsalderen. De fleste av disse smårollingene var nok enkesønner. Det var en regel at enker hadde fortrinnsrett for sine sønner ved ansettelse. Og de kunne tas inn i noe yngre alder enn andre. Grunnen var selvsagt at dårlig stilte familier skulle skaffes inntekter så de slapp å sulte og ligge samfunnet til byrde.

Barnarbeid kan i våre dager virke forskrekkelig, men var i eldre tid den naturligste ting av verden. Det ble ikke bare ansett som akseptabelt, men som et gode. Det må ha vært viktig for bergmannsfamiliens økonomi. Selv om lønna var lavere enn for voksne, var den ikke ubetydelig, og steg med alder og opprykk. Vaskegutter og byntrekkere tjente 2 riksdaler rundt 1770, sjeidegutter 2 ¼ riksdaler, mens hauerne, de faglærte bergbryterne, tjente 4 ½ riksdaler pr. måned pluss en del i akkordtillegg. Det er lett å regne ut at et par gutter i arbeid kunne gi familien en ekstraintekt nesten på linje med en voksen arbeider.

Det er en vanlig misforståelse at barnearbeid på Kongsberg betydde at guttunger ble sendt ned i gruvene for å arbeide. Det er ikke riktig. Guttene arbeidet mange år i dagen før de begynte fast nede i gruvene. Sjeidingen og pukkingen som syssel-satte de yngste, foregikk oppe i lyset. Selv når de rykket opp som ausslagere og sprengere, arbeidet de eldre guttene som regel der. Noen kunne leilighetsvis arbeide under jorden ved femten års alder og lavere, men da var det overtidsarbeid. Ved Sølvverket var det aldri vanlig å begynne som fast arbeider nede i gruvene før tidligst ved atten-årsalderen, og mange begynte enda senere.

Vaskegutt eller byntrekker ved pukkerkene var altså første steget på en bergmanns yrkesliv. Ansettelsesalderen varierte en del. Barn utvikler seg forskjellig, både fysisk og i åndelig modenhet. Sosiale faktorer spiller også inn, som f.eks. i prioritering av enkesønner. Antakelig foregikk rekrutteringen ved at far eller mor tok personlig kontakt med en stiger eller en betjent. I 1775 ble den ungarske pukkmotoden innført på Kongsberg, og behovet for arbeidskraft ble mindre. Inntaket av guttunger ble sterkt redusert, og vanlig ansettelsesalder steg fra rundt åtte år til tolv år.

Det videre avansementet var avhengig av alder, tjenestetid, kroppslig styrke og dyktighet, men muligens også av personlige forbindelser. Opprykk til sjeidegutt ved omkring ti års alder var vanlig. Guttene tilbrakte mange år ved sjeidebenken, våre brødre og fettere var sjeide

	Kor Aldr.	Før Løp Pukking	Før Omsid	Omset Gjft.	Før Omset Gjft.
Carl Mønstad	Barne	26aar	37aar	gjft	5-
Jens Mønstad	Barne	10 1/2	32	gjft	1.
Nils de Lillabru	Kjøp.	21	30	gjft	2
Peter de Lillabru	Ditto	18	37	gjft	2
Ole O. Piss	Ege	9	31	gjft	3-
Jens O. Piss	Barne	9	32	gjft	3-
Peter J. Piss	Kjøp.	30	40	gjft	1-
Andre Jørgen					
Ole Jørgen	Ditto	8 1/2	16		
Anders Lund	Ditto	6 1/2	16 1/2		
Jørgen Lund	Ditto	5	13		
Anders Lund	Ditto	7 1/2	15		
Carl O. Lund	Ditto	5	13		
Jens O. Lund	Ditto	7 1/2	16		
Mikkel Lund	Ditto	4	15		
Anders Lund	Ditto	9	18		
Carl O. Lund	Ditto	7 1/2	14 1/2		
Peter Lund	Ditto	4	12		
Ole Lund	Ditto	6 1/2	15		
Carl Lund	Ditto	6	14		
Jørgen Lund	Ditto	6	15		
Anders Lund	Ditto	9	17		
Carl Lund	Ditto	5 1/2	11		
Anders Lund	Ditto	4	12		
Mikkel Lund	Ditto	7	14		
Mikkel Lund	Ditto	6	13		
Jørgen Lund	Kjøp.	5	10 1/2		
Anders Lund	Ditto	4	12		
Mikkel Lund	Ditto	5 1/2	12		
Jørgen Lund	Ditto	6	13		

Sykraft Smette i Bruden

	1771	1772	1773	1774	1775	1776
Jon f. Ahne						
Krist. Tjørring						
Jens f. Pølling						
Anders Christensen						
Carlus Tangen						
Jon S. Laga						
Jon S. Berg						
Jon Nordh.						
Met Drenger						
Vin. Kølner	57	52	51	50	2	2-24
Børge Tønnesen	58	58	59	58	2	2-24
Jens Tønnesen	57	57	54	54	2	2-24
Anders Tønnesen	52	52	51	52	2	2-24
Anders f. Weng	54	50	50	50	2	2-24
Anders Laga	51	51	51	51	2	2-24
Jens Laga	52	51	51	51	2	2-24
Anders H. Eng	52	52	52	52	2	2-24
Jens f. Berg	54	54	54	54	1	2-24
Anders Laga	51	54	54	54		2-24
Jens Laga	54	54	54	54	2	2-24
Jon f. Berg	54	54	54	54	2	2-24
Anders Christensen	54	54	54	54	0	2-24
Jens Christensen	54	54	54	54	2	2-24
Børge Laga	54	54	54	54	1	2-24
Jon Rabbe	54	54	54	54	2	2-24
Jon S. Berg	57	51	54	54	1	2-24
Jens Rabbe	54	54	54	54	2	2-24
Anders Christensen	54	54	54	54	2	2-24
Anders Christensen	54	54	54	54	1	2-24
Jens Christensen	54	54	54	54	2	2-24
Jens Christensen	54	54	54	54	2	2-24
Jon S. Berg	54	54	54	54	1	2-24

57-19

gutter i mellom fem og åtte år. Videre avansement til ausslager eller sprenger skjedde som regel i seksten- til atten-års alderen.

Myndighetene bestemte i 1770 en aldersgrense på atten år. Vanlig aldersgrense for opprykk til hauer-klassen ser ut til å ha vært 22 år.

Alle de fem guttene jobbet ved Segen Gottes gruve fra de ble ansatt som vaskegutter i barndommen, ved sju til ti års alder, gjennom opprykk rundt tiårsalderen til sjeidegutter, siden som ufaglærte voksne arbeidere, ausslagere og sprengere, i femten- til atten-årsalderen, og endelig frem til de enten rykket opp videre til fagarbeider eller forsvant i 23-24 årsalderen. Denne lange perioden utgjorde hele arbeidslivet for to av dem. Johan og Per Rabenstein døde begge da de var 24 år gamle. Tar vi i betraktning at mange ikke ble særlig gamle, ble barne- og ungdomsepoken i arbeidslivet et vesentlig kapittel i den mannlige befolkningens liv.

Litteratur:
 Bjørn Ivar Berg: *Glemte mennesker. Bergmannsslekten Bratteberg på Kongsberg 1742-1812*, Novus forlag, Oslo 2005.

Bildetekster:
 (s. 16) Et manntall fra 1771 gir navn og alder på sjiktregnene. (Riksarkivet: Kongsberg Sølvverk 107.7)

(s. 17) Sjiktreknskapet fra bergmåned 7 i 1771 viser hvor mye hver av guttene fikk i ukelønn. (Riksarkivet: Kongsberg Sølvverk 79.3)

”... de have erholdt forbrydernes udtryk og væsen”

Om barn i fengsel

Den ti år gamle Fredrik Vilhelm ble 24. april 1801 satt inn i Kristiansands tukthus, hvor han skulle tilbringe de neste to ukene av sitt liv. I et særskilt rom fikk han daglig livsopphold og forpleining på stiftelsens bekostning. Til gjengjeld måtte han arbeide med å ”pelle stry”. Hverken dag eller natt skulle gutten tale med eller omgås andre mennesker. Tukthuslemmene var hovedsakelig småtyver, tiggere og løsgjengere, men det fantes også dem som var innsatt på livstid for mordbrann eller medvirkning til drap. Sånn sett var det kanskje like greit at gutten ble holdt isolert fra husets øvrige beboere. Fredrik Vilhelms ”forbrytelse” var rett og slett at han hadde en lei tendens til å stikke seg bort. Ikke bare kunne han bli borte fra skolen i hele uker etter hverandre, men han rømte også hjemmefra og oppholdt seg ute om nettene. Hverken formaninger, advarsler eller refselsler hadde noen effekt. Guttens mor visste ikke sin arme råd, og det var tydeligvis hun selv som foreslo at et tukthusopphold kunne være rett medisin. Lærer Steensen ved kirkens fattigskole skrev til skolekommisjonen, stiftsprest Støren anbefalte forslaget, og stiftamtmann Moltke og biskop Hansen foretok i fellesskap beslutningen om at 14 dagers arbeid ved tukthuset skulle være en passende straff for gutten.

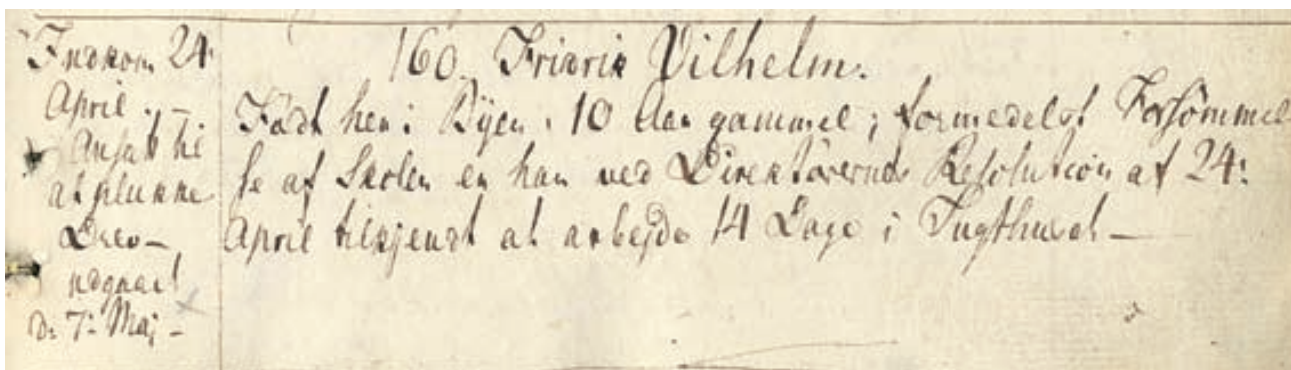
AV ODDLEIF LIAN, ARKIVAR,
STATSARKIVET I KRISTIANSAND

The image shows a handwritten prison register from 1851, divided into two entries. Each entry is a table with three columns: date of arrival, name and age, and date of departure.

Dato	Navn og alder	Dato
12 Dec. 1851	Georg Pedersen 10 år	20. Dec. 1851
13 Dec. 1851	Lars Martiniussen 9 år	29. Dec. 1851

The text in the register is written in cursive and includes details such as the names of the children, their ages, and the dates they were admitted to and released from the prison. The entries are numbered 3025 and 3026.

Ved ankomsten til tukthuset i 1851 ble Georg Pedersen og Lars Martiniussen registrert med fangenumrene 3025 og 3026. (Statsarkivet i Kristiansand: Kristiansand tukthus, fangeprotokoll 1836-1854, fol. 135b)

Slik ble Fredrik Vilhelm ført inn i fangeprotokollen i 1801. (Statsarkivet i Kristiansand: Kristiansand tukthus, fangeprotokoll innkomne fanger 1789-1835, pag. 31)

Tilfellet Fredrik Vilhelm er sjeldent, men ikke helt enestående fra årene omkring 1800. Riktignok kjennes ikke andre tukthuslemmer i Kristiansand av så ung alder, men i arkivet etter tukthuset finnes flere eksempler på at gutter i tretten-fjorten års alder ble satt inn for skoleskulk og andre mindre forseelser. I 1790 ble den tretten år gamle Hans Christophersen Hybert dømt ved politikammeret til tre måneders tukthusarbeid for "begått utroskap, nedrigheter, skolegangs forsømmelse og unnvikelse av sin farbrors hus". Han ble satt til å spinne ull og kuhår. Tønnes Knudsen, også han bare tretten år, måtte sensommeren 1796 tilbringe fire uker i tukthuset for sin "vanartighet" og fordi han som oftest "bortløp" fra byens fattigskole, der han var fast elev. Far hans var avskjediget underkonstabel, og familien leide husrom i en tidligere soldatbrakke i byen. To-tre måneder etter at Tønnes slapp ut fra tukthuset, døde hans mor, og snaue to måneder deretter også hans far. En annen elev ved fattigskolen, den fjorten år gamle Christen Christensen, hadde i lang tid vist uvilje mot å søke skolen og fantes stadig vekk strykende gjennom gatene for å tigge. Belønningen for "denne vanartige og meget ondskapsfulle dreng", slik stiftsprosten formulerte det, ble fire uker på tukthuset i 1798.

Myndighetenes hjemmel til å plassere barn i tukthus for skoleskulking fantes i et kongelig reskript av 24. november 1764 til stiftamtmennene og

biskopene i Norge. Det var et problem at mange av almuen, særlig de fattige, ikke sendte barna sine i skole når de var fylt sju år. Foreldrene hadde gjerne ikke råd til å underholde barna selv, men måtte sette dem bort i tjeneste, og arbeidsgiverne hadde liten interesse av at deres yngste tjenestefolk skulle kaste bort arbeidstida til skolegang. Både foreldre, husbond og matmor skulle etter nevnte reskript kunne bøtelegges for å hindre barnas skolegang. "Skulde derimod Skylden findes hos Børnene (...), og de ikke strax, efter given Formaning, ville flittig søge Skolen, da har den verdslige Øvrighed i Byen, strax efter Præstens Anmeldelse, at besørge saadanne gjenstridige Børn (...) indsendte til Tugthuset." På denne tida hadde ikke Kristiansand stift noe tukthus (det kom først i 1789), så etter den her gjeldende varianten av reskriptet skulle de gjenstridige barn i stedet besørges "1/4 Time efter Gudstjeneste paa en Søndag satte i Gabestokken".

Tukthusene var opprinnelig tenkt som oppdragende arbeidsanstalter for plassering av ulike løse individer, men fikk etter hvert mer og mer karakter av rene fengsler. Etter lov om forbrytelser av 20. august 1842 kunne barn helt ned til ti års alder straffes for lovbrudd, og først ved en endringslov 6. juni 1896 ble den kriminelle lavalder hevet til fjorten år.

I slutten av mai 1851 sto en mindreårig guttegjeng bak flere tyverier fra en jordkjeller like utenfor

Kristiansand. Ved Grims mølle hadde skomakermester Hans Jacob Luhn og snekkerne Laurits og Hans Hansen nylig etablert en ”karusellbygning”, og som lager for bl.a. drikkevarer til fornøyles-etablissementet, hadde de leid en jordkjeller av konsul Mørch på Grimsmoen. Under et forhør på politikammeret 4. juni tilsto sju gutter i alderen åtte til tretten år, derav to brødrepar, at de hadde deltatt i ett eller flere innbrudd i kjelleren og forsynt seg med både sigarer og atskillige flasker øl og vin. Flaskene hadde de solgt videre for 3 skilling pr. stk. til medlemmer av byens handelsstand. Kjøpmann Hans Nielsen hadde kjøpt ni, kjøpmann Jens Johan Boysen elleve, madam Aarstad fem og handelsbetjent Matthias Petersen seks flasker. Kjøperne unnskyldte seg med at det var så vanlig at gutter solgte flasker på denne måten, at det ikke var falt dem inn at de var skaffet til veie på uærlig vis, ”i særdeleshed da den givne betaling var den almindelige”!

Det ble tatt ut tiltale mot de fem av guttene som var over ti år, og utover sommeren 1851 ble saken behandlet i flere ekstrarettssamlinger ved Kristiansand byfogdembete. Det kom etter hvert fram at to av de eldste guttene også sto bak et par andre tyverier og dessuten tre tilfeller av ildspåsettelse i byen. Det første tilfellet fant sted 28. mai og førte til en omfattende brann i kvartalet mellom Tollbodgata, Festningsgata, Dronningensgate og Kirkegata. Brannen ble påtent i tollbetjent Lars Brun Børresens gård, og i alt fjorten hus fikk større eller mindre skader. To-tre av dem brant nesten helt ned. Den samlede skade ble taksert til 3180 spd. 60 sk. Brannstifting nummer to skjedde i enkefru Gisleusens gård i samme kvartal 10. juni, men ilden ble raskt sløkket, og gjorde ubetydelig skade. Allerede dagen etter forårsaket guttene et nytt branntilløp på loftet i et skur eller en stall i Tordenskjoldsgate som tilhørte Marcus Andersen. Også her ble skadeomfanget begrenset.

Dom i saken falt 18. august 1851. Otto Martin Olsen (12 år), Carl Emil Asbjørnsen (13 år) og Ole Olsen (10 år) slapp unna med ris for tyveriene fra jordkjelleren – henholdsvis 24 slag for førstnevnte og seksten slag for de to siste. Georg (Jørg) Andreas Pedersen (12 år) og Lars Martiniussen (13 år) ble atskillig hardere straffet for sitt mer omfattende synderegister. Førstnevnte ble dømt til straffarbeid i seks år og til å erstatte den almindelige brannkassen hele skadesummen for den første brannen. Sistnevnte ble dømt til straffarbeid i fire år og tre måneder. Stiftsoverrettens dom av 1. oktober stadfestet underrettsdommen, men Lars Martiniussen fikk sin straffetid nedsatt til fire år. Ved Høyesteretts dom 9. desember fikk imidlertid begge nedsatt sin straffetid til tre år. Tre dager før jul, 21. desember 1851, ble de to ført til Kristiansands tukthus og slapp ikke ut før nøyaktig tre år senere.

Livet på tukthuset var preget av arbeid og disiplin. De to guttene ble satt til å vinne garn, og dårlig oppførsel ble straffet. I tukthusets refselsesprotokoll kan vi lese at Georg Andreas Pedersen 7. oktober 1852 fikk seks slag av ris for banning og ”usommeleg” oppførsel og 18. februar 1853 ti slag av ris for å ha slått en av sine medfanger. Lars Martiniussen fikk 9. mars 1853 seks slag av ris for å ha løyet i den hensikt å ville ”drille” en av betjentene.

Universalmedisinen hardt arbeid og streng disiplin gjennomsyret ikke bare rettspleien, men også helse- og sosialpolitikken i Norge i lang tid. Dette var virkemidler som ble anvendt overfor de fleste grupper som på ett eller annet vis falt utenfor i samfunnet – kriminelle, omstreifere, løsgjengere, fattige, rusmisbrukere, sinnslidende – og barn med adferdsproblemer og tilpasningsvansker. Hvilken virkning hadde så samfunnets strenge håndtering av de mindreårige som var havnet på ville veier, og hvordan gikk det dem senere i livet? Dessverre er det lite eller ingenting mer å finne i arkivene om skoleskulkerne fra de nærmeste

Kristiansands tukthus sto ferdig i 1805 og dominerte i mange år bybildet. Etter at tukthuset ble nedlagt i 1876, overtok stiftsseminariet den store trebygningen, og i mange år var det lærerskole her. Huset ble revet en gang på midten av 1970-tallet. Fotografiet er trolig fra begynnelsen av 1880-årene. (Ukjent fotograf. Foto i privat eie, utsnitt)

årene omkring 1800. Ingen av dem kom iallfall tilbake til tukthuset senere.

Om guttene som ble dømt i 1851, forteller prestens vurderinger av deres tidligere forhold at samtlige kom fra til dels beskjedne kår, men med ærlige, skikkelige og arbeidende foreldre som ikke kunne lastes for podenes utskielser. Av de tre som slapp unna med ris, har jeg funnet to igjen i folketellinga 1865. Otto Martin Olsen var da styrmann i Kristiansand, med kone og ett barn. Carl Emil Asbjørnsen, som også hadde kone og ett barn, ernærte seg som baker i Fredrikstad. Tilsynelatende hadde begge skikket seg greit og distansert seg fra sin fortid som småkriminelle ”gadas gutter”.

Jørg Andreas Pedersen ble i 1851 karakterisert av presten som ”en tænksum og opvakt dreng; han har under sin skolegang ikke viist noget haardt gemyt, men dog oftere gjort sig skyldig i dovenskab og ulydighed ligesom han og nogle gange er greben i løgn”. Lars Martiniussen fikk samtidig skussmål som ”et barn, der allerede tidligere er kommen i stor vildfarelse. Han har i de sidste par aar jevnlig skulket af skolen, og naar man har søgt efter ham i hjemmet, har han ikke været at finde. Han mangler ikke paa evner, men viser ingen sands for hvad der er godt.

Moderen har ikke kunnet raade med ham, og da hun har beklaget sig derover saavel som over hans hang til at være ude baade dage og nætter, har fattigvesenet i nogen tid havt ham i pleie, men heller ikke dette været til nogen hjælp ligesaa lide som den tugt han baade hjemme og paa skolen har faaet for løgn og utroskab.” Etter at de slapp ut fra tukthuset, ble både Jørg Andreas og Lars konfirmert i Kristiansand våren 1855. I kirkeboka har presten da ført inn dette: ”Disse 2 børn Jørg og Lars have hensiddet i 4(!) aar paa tugthuset for ildspaesættelse, hvorfra de udkom sidste juul, de have der læst bøgerne, men det synes ikke at have gjort noget indtryk paa dem; de have erholdt forbrydernes udtryk og væsen og have været uhyggelige under underviisningen uden dog at have foretaget noget lastværdigt.”

Det har ikke lyktes å finne ut hvor det senere ble av Jørg Andreas, men det kan se ut for at han i ung alder forlot hjembyen. Kanskje stakk han til sjøs. Kanskje havnet han i Amerika? Lars fortsatte tydeligvis sitt løp på forbryterbanen. I 1858-59 avsonet han en ny dom på ett års straffarbeid i tukthuset for tyveri, og i folketellinga 1865 finner vi ham blant straffangene på Akershus festning.

”En forargelsens Bog”

Det er ikkje noko nytt at foreldre engasjerer seg i kva barna skal læra på skulen. Striden rundt P.A. Jensen si lesebok i 1860- og 1870-åra er eit godt døme på dette. Då var spørsmålet om barna hadde godt av å lesa regler og rim eller eventyret om Oskeladden. Mange meinte dette var å føra den ”antikristelige Aand” inn i skulen, sjølv om dei fleste prestane prøvde å forklara kyrkjelydane sine at ”gode Guds menn” stod bak leseverket! Mange prestearkiv i statsarkiva inneheld dokumentasjon omkring lesebokstriden. Vi skal sjå på korleis striden arta seg i Rennesøy prestegjeld i Rogaland.

Den nye allmugeskuleloven av 1860 innførte nye fag i skulen. Skulen hadde også tidlegare gitt opplæring i andre fag enn kristendomskunnskap, både rekning og skriving. Men det vart ikkje lagt så stor vekt på desse faga. Kristendomskunnskap var det sentrale faget. Det nye i 1860 var at skulen skulle vera allmenndannande. Skulen skulle ikkje lenger vera ein rein kristendomsskule med konfirmasjonen som mål.

Blanda mottaking

Den nye tida kravde nye lærebøker. Loven av 1860 slo fast at skulen skulle nytta eit leseverk med utvalde stykkje frå geografi, naturfag og historie. Det fanst ikkje noko slikt frå før. Derfor gav Stortinget stiftsprost og diktar Peter Andreas Jensen (1812-1867) i oppgåve å utarbeida det nye leseverket. Jensen braut radikalt med det tradisjonsbundne synet at barna berre skulle lesa religiøs litteratur. Når elevane fekk leseopplæring tidlegare, var det for å kunna lesa bibelske tekstar, katekisma og forklaringa. Den nye leseboka, som var i tre band, kom ut i 1863.

Jensen si lesebok vart først godt motteken. Men dette endra seg etter kvart som ein del foreldre fekk sjå boka. At leseboka hadde stykkje med emne frå geografi, historie og naturfag, kunne nok forsvarast. Det ein i pietistiske krinsar hadde problem med å godta, var at elevane skulle lesa om Æsops fabler, Asbjørnsen og Moe sine folkeeventyr og bondefortellingane til Bjørnson – ja, stoff som kunne kalla på smil og latter!

Motstanden mot Jensen sitt leseverk viste kor sterk den pietistiske rørsle var på landsbygda på den tida, særleg på Vestlandet. Nokre foreldre heldt barna sine heime fra skulen til dei fekk mulkt og måtte gje opp motstanden. Andre reiv ut dei sidene i leseboka som forarga mest, eller klistra papir over fortellingar med verdsleg innhald.

For å dempa motstanden tok styresmaktene opp arbeidet med å revidera leseboka. Alt i 1865 kom andre utgåva. Der var nokre av dei fortellingane eller stykkja som hadde vekt størst forarging, fjerna.

Stor strid i prestegjeldet

Skulekommisjonen i Rennesøy hadde kjøpt inn ti eksemplar av leseboka i 1864. Året etter vart striden behandla i kommisjonen. Med sju mot fire røyster vedtok skulekommisjonen at boka ikkje skulle nyttast. I 1866 kom saka opp att på nytt, men også denne gongen med negativt resultat for dei som ville ta i bruk den nye leseboka. Initiativet til å ta i bruk Jensen si lesebok kom frå den lokale "Landboforeningen". Medlemmane heldt Søren Jaabæk sitt blad, Folketidende, kjøpte bøker og diskuterte politiske spørsmål. For dei var leseboka eit spørsmål om folkeopplysing.

Det skulle gå ti år før saka kom opp att. Talet på kommunar som tok i bruk leseboka, auka stadig. Styresmaktene arbeidde for å få innført leseboka alle stader, slik at intensjonen i skuleloven kunne gjennomførast. Hausten 1876 gjorde den lokale skulekommisjonen vedtak om å innføra leseboka. Kommisjonen kjøpte inn seksti boksett som vart fordelte til dei fem skulekrinsane.

Protestane let ikkje venta på seg: "I anledning af Gjenssen Læsebog for Skolen og Hjemmet Ønsker vi udelat af Skolen thi den er indført og brugt imod vor Villie hvor for vi anmoder Skole komesjon at over veie samme". Denne protesten var underskriven av alle oppsitjarane eller husfedrane i Kloster krins med unntak av proprietær Garman på Utstein Kloster. Han var medlem av skulekommisjonen. I tillegg hadde ein del av oppsitjarane i Kåda krins sett namnet sitt under protesten.

Men det kom også støtteerklæringar til læreboka det stod så mykje strid om: "Vi Undertegnede Husfæedre i Kode skolekrets ondsker og ere enige i at Jensens Læsebog bør beholdes, som Læsebog

i Skolen". Disse fedrane grunn gav erklæringa si med at ei eventuell ny lærebok ville verta "en ikke ubetydelig Udgift for Kredsen", og at leseboka var den einaste som inneheldt dei nye faga i skulen.

Høgkyrkjelege grupperingar mot lågkyrkjelege

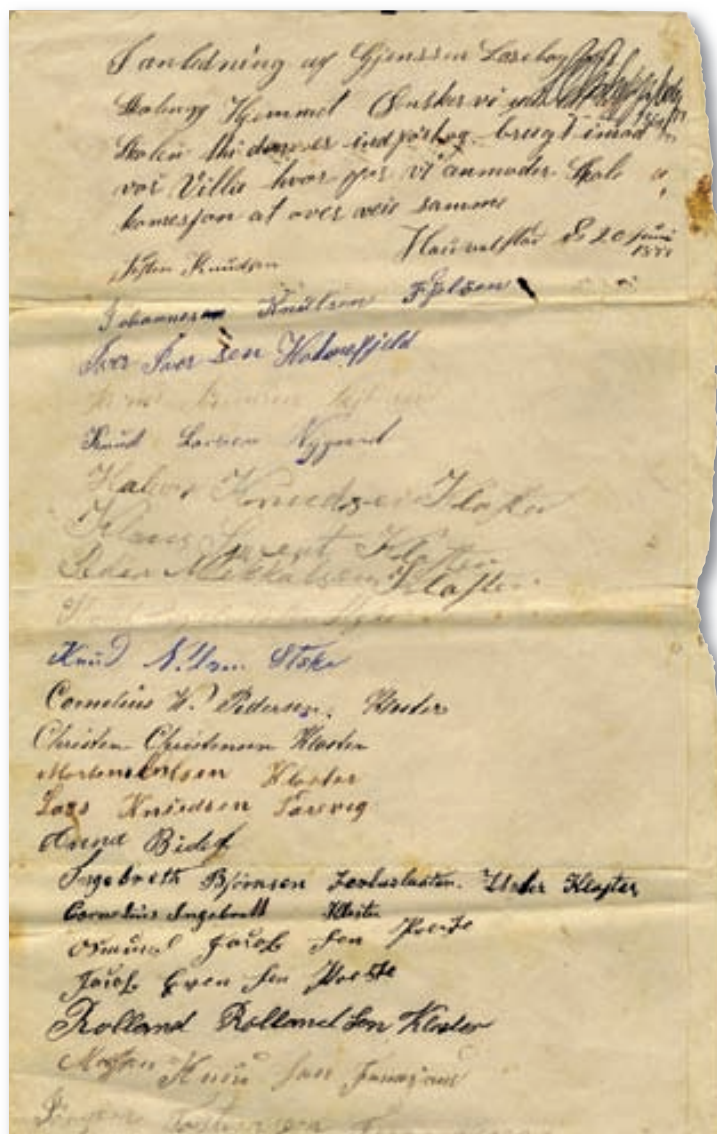
I eit brev til Stavanger prosti sommaren 1877 fortel sokneprest Thygesen om korleis boka hadde vorte motteken i nokre av skulekrinsane: "I Førstningen hørtes det intet mod Bogen, kun i en af Skulekredserne, Kaade Kreds i Kloster Sogn udtalte flere sin Modvillie mod den, men kun een optraadte saa bestemt, at han tog sine børn ud af Skolen. Da Læreren i midlertid skulde begynde Skolen i den andre Kreds, Kloster Kreds og fremlagde Bogen i Læsetimen for Børnene, negtede alle at læse i den, da de efter Sigende af sine Foreldre havde faaet Forbud mod at benytte den. Læreren maatte da midlertidig lade det fare".

Anton Theodor Thygesen var sokneprest i Rennesøy prestegjeld fra 1876 til 1885. Som prest og formann i skulekommisjonen gjekk han inn for Jensen si lesebok. Striden vart derfor også ein strid mellom høg- og lågkyrkjelege grupperingar. Fleire lågkyrkjelege grupper, særlig haugianarane, var imot den nye leseboka. Haugianismen stod sterkt i skulekrinsane med størst motstand. Fleire melde seg også ut av statskyrkja, sidan presten hadde gått inn for å bruka leseboka.

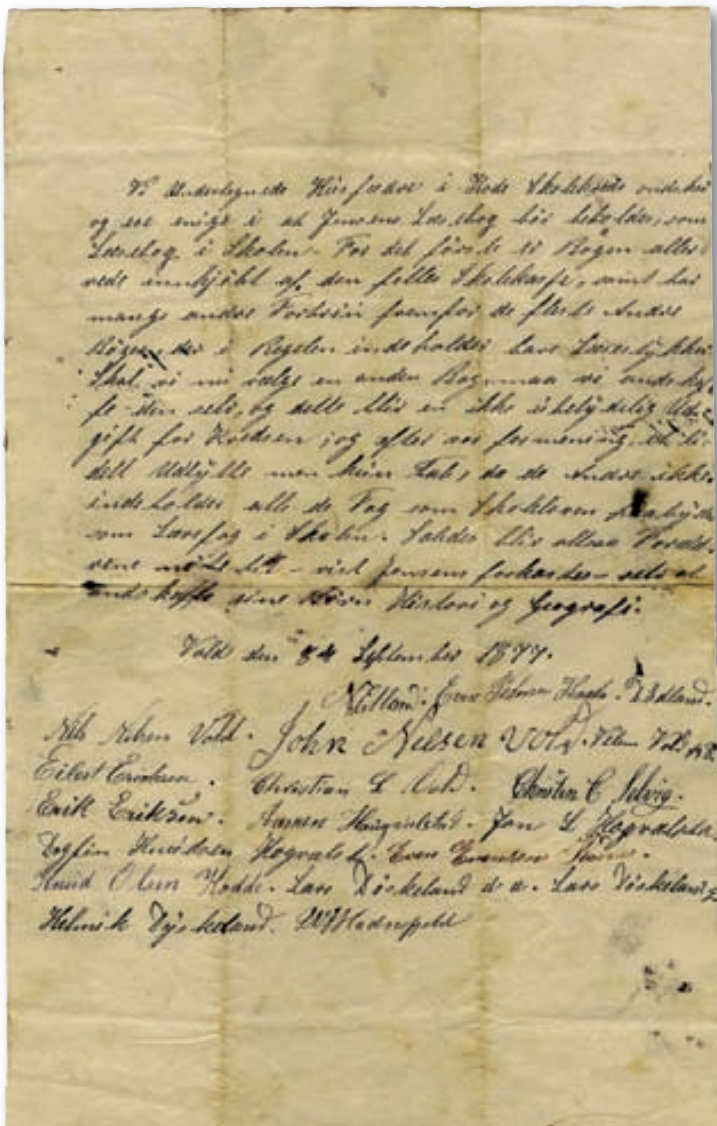
Stiftsdireksjonen vert dregen inn i striden

Skulekommisjonen ville ikkje endra vedtaket sitt, men bad likevel stiftsdireksjonen i Kristiansand om råd. Stiftsdireksjonen ville vite kva som var årsaka til uviljen mot den nye leseboka, og kva for ei anna lesebok folk eventuelt ville nytta i staden.

I september 1877 vart oppsittjarane i dei to skulekrinsane kalla inn til møte for å klarleggja synet sitt. I brevet sitt skreiv sokneprest Thygesen: "Som Grunner anførtes at Bogen indeholder Fabler hvilket er stridende mod Guds Ord cfr. 2. Tim.

4.4. og saaledes vil lede til Ungdommens Fordærvelser og Bortvendelse fra Herrens Ord, vil nedbryde det i Skolen, hvad der oppbygges i Kirken, vil befordre en letsidig Aand blandt de Unge, hvilket er en Erfaring, flere av Forældrene have gjort, idet Børnene kommer hjem af skolen med Latter over, hvad de haver læst i Bogen. Istedetfor den ønskes indført "Læsebog for kristelig Skole og Hjem" udgivet i Christiania".

I svarbrevet gav Stiftsdireksjonen oppsittjarane i Kloster krins lov til å ta i bruk denne føreslegne leseboka. Stiftsdireksjonen grunn gav dette med at mest alle var imot å innføra leseboka til Jensen. I Kåda krins der stemninga var meir blanda, måtte dei halda fram med den nye leseboka. Her heldt også kampen mot Jensen si bok fram.

Etter fleire protestar gav Stiftsdireksjonen det endelege svaret til krinsen i mars 1878. Jensen si lesebok skulle framleis nyttast. Ein fekk heller hoppa over dei stykkja som hadde "vakt Anstød"!

Ei siste anledning til protest

Striden hadde starta sommaren 1877 og hadde fått si avslutning med "dommen" frå stiftsdireksjonen våren 1878. I august same året var det bispevisitas i Rennesøy, og Jørgen Moe – ein av bidragsytarane til leseboka og biskop i Kristiansand – kom til prestegjeldet. Då var det nokre som nytta høvet til å klaga på denne avgjerda. I visitasprotokollen for Stavanger prosti kan vi lesa: "Iver Hatlefeld kom for at klage over Brugen af Jensens Læsebog, men afvistes med den Bemærkning, at Sagen af Stiftsdirektionen var endelig afgjort".

Stiftsdireksjonen hadde prøvt å koma motstandarane i møte, men motstanden mot leseboka og skulen var framleis stor. Denne motstanden gav seg mellom anna utslag i at fleire foreldre nekta å vaska skulehuset i Kåda-krinsen!

Kjelder:

Statsarkivet i Stavanger: Arkivet til Rennesøy sokneprestembete og til Stavanger prosti.

Litteratur:

Einar Ness: *Det var en gang – norsk skole gjennom tidende*, Oslo 1989.

Sigmund Sunnanå: *Lesebokstriden i Rennesøy*, Skolehistorisk årbok for Rogaland 1992, Skolemuseumslaget, Stavanger.

Rennesøy prestegjeld 1837-1937, Fotografisk opptrykk, Stavanger 1981.

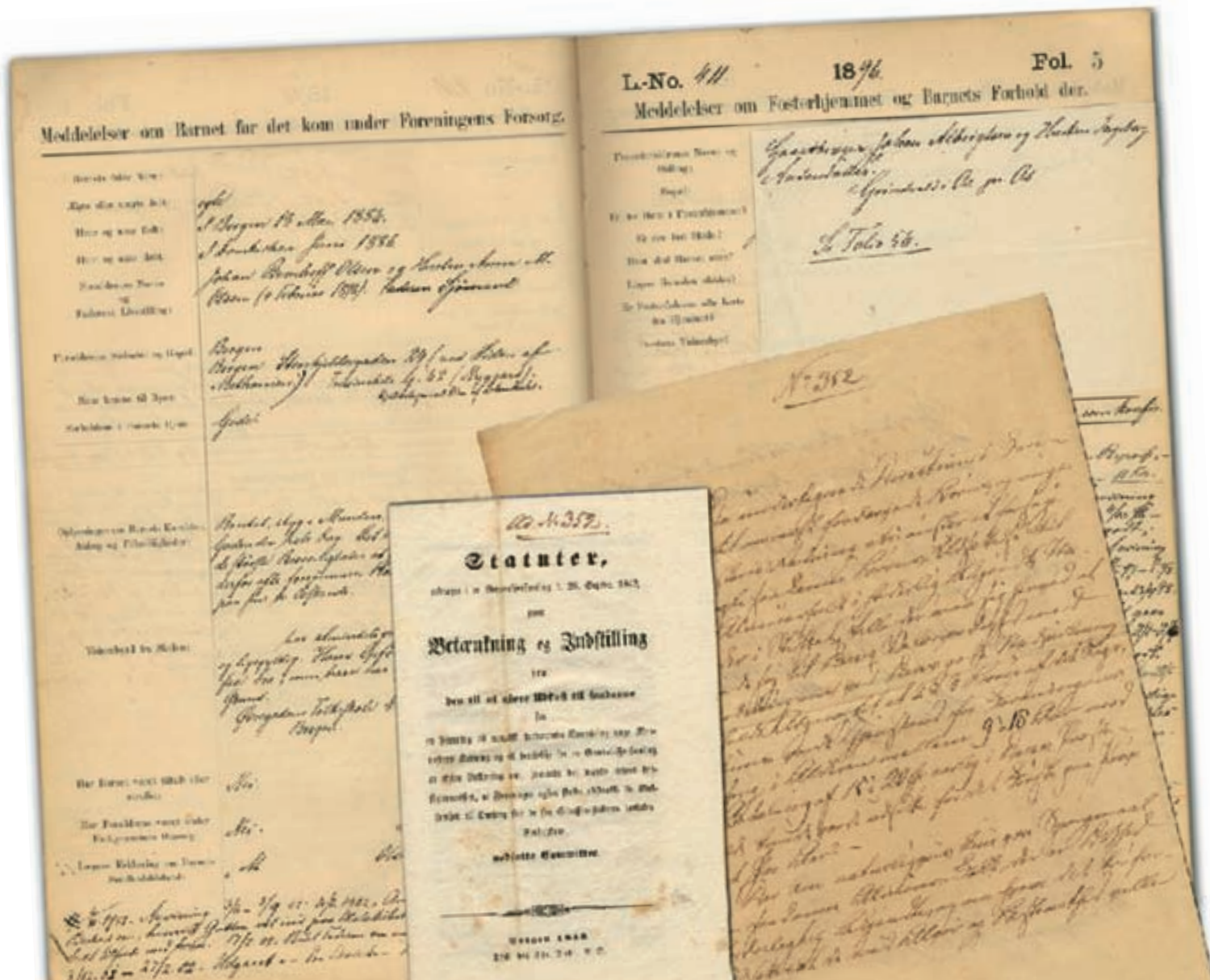
Bildetekst:

(s. 24) 39 oppsittjarar i Kloster og Kåda skulekrinsar på Møsterøy sette namnet sitt under protesten. Fleire namn står på baksida av dokumentet. Protesten var underskriven av alle oppsittjarane i Kloster krins med unntak av proprietær Garman på Utstein Kloster. Han var medlem av skulekommisjonen. (Statsarkivet i Stavanger: Rennesøy sokneprestembete, journalsaker 1877-1878)

(s. 25) Ikkje alle var imot den nye leseboka. Her ser vi "støtteklæringa" frå dei som ville ha leseboka i Kåda skulekrins. (Statsarkivet i Stavanger: Rennesøy sokneprestembete, journalsaker 1877-1878)

”Moralsk fordærvede Børn”?

Både offentlege og private arkiv har informasjon om foreningar som arbeidde for vanskeleg stilte barn før, og om barn som vart plasserte i ulike typar forbetningsanstaltar, både institusjonar og private heimar.

Det vert sagt at Noreg var det første landet i verda med eit offentleg støtta barnevern. Verjerådsløva, Lov om behandling av forsømte barn, vart vedteken i 1896, og vart etterfølgd av ein serie lover der barn var i sentrum. Før 1896 fanst det fleire institusjonar og foreiningar som tok seg av barn som var i ein vanskeleg livssituasjon. Danmark-Noreg hadde lange tradisjonar når det gjeld institusjonar for foreldreause barn og for offentleg støtte til fattige barn. Spesielle tiltak måtte likevel til for barn som vart oppfatta som ”vanskelege”.

Institusjonen *Toftes Gave*, etablert i Kristiania i 1841, var den første ”redningsanstalt” eller ”forbetringsheim” i Noreg. Seinare vart det etablert tilsvarande oppsedingsanstaltar i nærleiken av dei største byane.

Dokumenta vi viser her, høyrer til det ikkje-institusjonaliserte barnevernet. Dei er frå ei filantropisk foreining i Bergen som tok seg av barn som styret eller medlemane meinte trong omsorg eller ei form for disiplinering. Foreininga hadde førebilete både i Trondheim, Kristiania og København. Ho var privat, men det var mange offentleg kjende personar som stod bak. Arkivet er ikkje bevart samla. Dokumenta, protokollane og rekneskapane finst spreidd i fleire arkiv. I så måte er dette typisk for desse tidlege filantropiske foreiningane som interesserte seg for barn i Norden.

Foreininga i Bergen vart etablert i 1842 med namnet *Foreningen i Bergen til forvildede Børns og unge Menneskers Frelse samt til menneskekjærlig Omsorg for de fra Straffe-Anstalterne løsladte Forbrydere*. Men det vart for mykje å redde både barn og tidlegare fangar. Foreininga konsentrerte seg derfor om barna. Ho gikk under fleire namn; *Selskabet til Moralsk fordærvede og Unge Menneskers Redning*, *Foreningen til Forsømte og Forvildede Børns Redning*, *Bergens Moralske Redningsforening*, eller berre *Redningsselskabet*.

Dei fleste barn som skulle reddast, var dei som var under konfirmasjonsalder og som ikkje gjekk på skule eller til konfirmantundervisning, eller dei som hadde kome i kontakt med politiet. Redninga var å plassere desse barna i trygge familiemiljø, helst i kristelege familiar på landsbygda. Pleieforeldra fekk litt økonomisk støtte for strevet, men også eit par hjelpande små hender på garden. Når barna var konfirmerte, vart oppsedingsprosjektet til pleieforeldra som oftast avslutta, og dei fleste barna flytta tilbake til byen. Barna vart sett ut i familiar både i Hordaland og i Sogn og Fjordane.

Foreininga levde av medlemskontingentar eller pengegåver og eksisterte heilt fram til 1932. Då skifta ho namn til *Hjelpfondet for vanskelig stillet ungdom, stiftet av foreningen av 1841(!)*. Verjerådet hadde sjølv sagt overtatt ein god del av foreininga sitt virkeområde i åra før, men selskapet heldt likevel fram i gamle spor heilt til 1932.

Korleis det gjekk med barna og pleieforeldra, er ei lang historie, men historia finst i arkiva for dei som vil leite.

Litteratur:

Christopher John Harris: *Forsømte, moralske fordærvede og forvildede Børns Redning*, Bergen 2002. <http://www.arkivverket.no/bergen/publikasjoner/artiklar/sosialhist/forening.html>

Det finst dokument og protokollar frå ”Hjelpfondet for vanskelig stillet ungdom, stiftet av foreningen av 1841” i fleire arkiv. (Originaler i Statsarkivet i Bergen: Hosanger sokneprestembete l.2.d.2 Journalsaker 1842-1868 og Domkirken sokneprest III.6 Foreningen for forsømte barn 1. 1895-1926)

Barns syn på verden?

En fredagskveld i måneden, i tiden mars 1980 – mai 1981, gikk en programserie i NRK Fjernsynet som het Nærsynet. Den tok for seg saker og spørsmål knyttet til tema som helse, kvinner, menn, rasediskriminering og skilsmisse. Også mer praktiske emner som trafikk, mat og bolig ble tatt opp. Arkivet etter programmet er avlevert til Riksarkivet. Det inneholder blant annet seerbrev. Er arkivet etter TV-programmet egnet til å si noe om barns syn på verden?

Det nye programmet fra Opplysningsavdelingen i NRK skulle inneholde en blanding av faste og løse programposter. Intervjuer med ulike mennesker var en viktig bestandsdel av programmet. Det var ”vanlige folk”, barn, voksne og eldre fra hele landet, som skulle komme til orde. Musikk, sang og dikt var faste innslag, og et husorkester med Steinar Ofsdal og Anne Grethe Preus hadde plass på podiet. Programmet startet kl. 20.10, varte 45 minutter og gikk frem til Detektimen.

Nærsynet skulle fokusere på spørsmål som barn, unge og voksne kunne være opptatt av. Folkeopplysning var viktig. Men først og fremst skulle programmet engasjere og inkludere seerne ved at programlederne tok opp dagsaktuelle tema. Seerne ble oppfordret til å skrive til NRK om sitt syn på de spørsmålene som ble reist i Nærsynet. Redaksjonen ba seerne være med å forme programmet ved å sende brev med tips, spørsmål, dikt og bilder. Premie vanket til dem som fikk bidraget sitt benyttet.

Dagligdags eller ikke, det nye programmet tok opp store og alvorlige emner, for eksempel sterilisering av menn, kvinnens overgangsalder, samlivsspørsmål og skilsmisse. Men seerne fikk også servert et program om pakistansk mat og krydder.

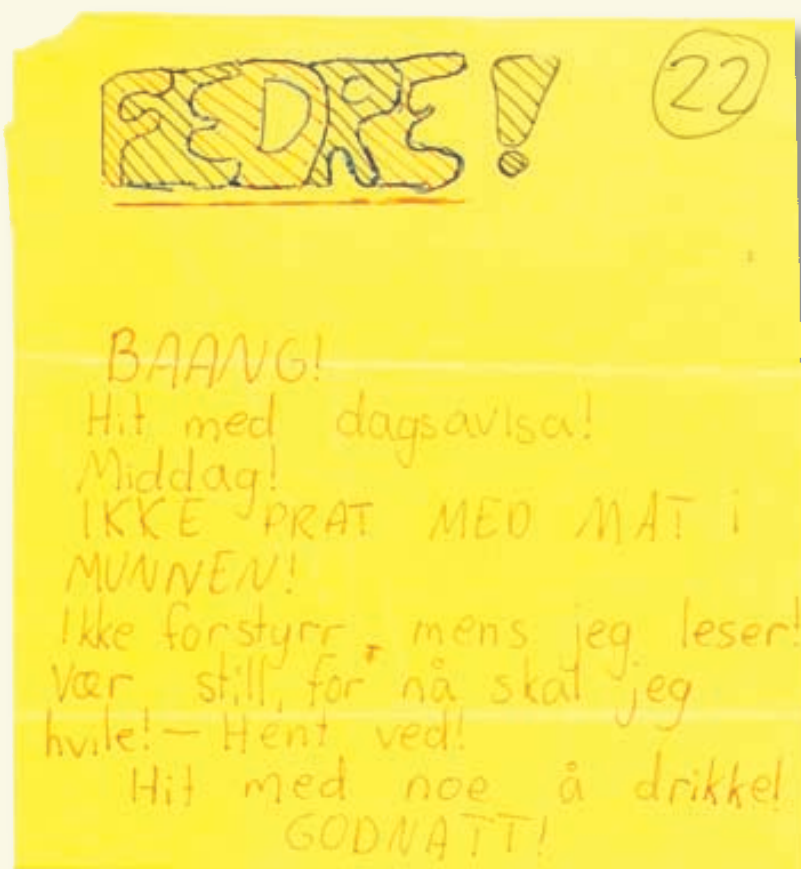
Diskriminering av minoritetsgrupper var et annet emne for Nærsynet, for eksempel om samiske barn integrert i norsk skole. Klasseforskjeller øst og vest i Oslo ble drøftet. Menn i ulike aldre fortalte om hvordan de trodde livet skulle bli. Generasjonsmotsetninger var et annet viktig tema.

Voksenprogram som engasjerte barn

Redaksjonen ønsket seg seere i alle aldre. Men, sendetidspunktet tatt i betraktning, programmet kan ikke ha vært spesielt tiltenkt barn. Så barn likevel på *Nærsynet*?

Av arkivmaterialet etter *Nærsynet* ser vi at barn tegnet, skrev brev og diktet som kommentarer til programmene de hadde sett. Kommentarer gikk

AV GRO HENDRIKSEN,
ARKIVAR, RIKSARKIVET

"Nærsynet" mottok flere dikt fra barn. (Riksarkivet: NRK Fjernsynet, Opplysningsavdelingen, Fa 6)

for eksempel på ulik behandling av menn og kvinner, som her i diktform:

"Hvorfor forskjell på kvinne og mann?
En kvinne er jo også den som kan.
Hvorfor kan ikke mor bli snekker,
og far sy smekker?
Hvorfor?"

Kvinnens overgangsalder var tema i ett program. Da kom det reaksjoner fra barn og unge som mente at redaksjonen måtte ta opp overgangen fra gutt til mann, "for den er like viktig den", som en ungjente skrev. Mannsrollen ble da også gjenstand for et eget program. Hvorfor er det godt å være mann, spurte programlederne. Flere barn skrev

inn med meninger om mannsrollen. Et dikt som ble lest opp var for eksempel "Fedre". Flere av de helt yngste seerne som hadde skilte foreldre, etterlyste besøk av far. "Jeg synes mener som ikke bor sammen med barna sine skal være mer sammen med barna sine", skrev en syvåring.

Rasisme var tydeligvis en del av barns hverdag. En jente skrev om at den vietnamesiske jenta hun var barnepike for, ble ertet. Babyen ble "ertet for en kineser". Hvorfor må det være sånn, spurte barnepiken fortvilet.

Bekymring og omsorg for andre barn preger noen av brevene. En jente skrev om da det begynte en ny gutt klassen. Det var spennende om han ville gli inn i miljøet. Det gikk tydeligvis bra denne gangen. "I det første frikvarteret spurte de andre guttene i klassen om han ville være med i fotball, og det ville han", konkluderte hun.

Diktene barna skrev, handlet mye om været og årstidene gang – våren, julen, solen, regnet, lyset som kommer tilbake – kort sagt det vi alle liker å snakke om. De skrev om glede, lykke og kjærlighet, ulike stadier av et kjæresteforhold, hverdagslige hendelser og ikke fullt så hverdagslige hendelser, små og store ulykker. Barna var engasjert mot røyking, "Du viljesvake skapning", "Jeg vil jo bare ditt beste", diktet en. To unge seere fra Trøndelag skrev hver sin klage over høye bensinpriser.

Barna kom også med praktiske tips til programredaksjonen: Hvorfor har ikke biler bremselys foran, slik at gående kan se om motgående bil stanser ved fotgjengerovergang, spurte en. En annen lurte på hvorfor ikke skoleranslene har regntrekk. En jente hadde lært i Skottland at man skulle behandle kul i hodet med smør. To jenter skrev om at de var så glad i å synge. De fortalte også om hvordan de utnyttet sangen til regneleksene. De sang regnestykkene.

Optimisme og frykt

Ut fra bidragene som ble sendt inn, ser vi at barna blant seerne var mellom syv og femten år. Barn oppgir alltid alder! Både gutter og jenter skrev brev til redaksjonen. Brevene inneholder dikt, tegninger, ”tanker”, vitser og gåter. De fleste av diktene var inspirert av et tema som var tatt opp i et program. Enkelte hadde imidlertid dikt liggende i skrivebordsskuffen, en var med i en ”venninedikterklubb”.

“Jeg er i godt humør fordi jeg er forelsket. Ikke si det til noen.”

Brevene kunne også inneholde nærmest dagboknotater. Noen kom med betroelser, som ”PS: Jeg er i godt humør fordi jeg er forelsket. Ikke si det til noen”. Barna hadde tiltro til redaksjonen og de som skulle lese deres brev. For mange var det ikke så viktig å få navnet sitt på TV. ”Jeg vil være anonym”. De fleste hadde aldri henvendt seg til fjernsynet før, og en tolv år gammel jente innrømmet at hun var nervøs bare av å skrive til fjernsynet. Det er mye optimisme og idyll i barnas brev. Men innimellom vitner brevene også om frykt og bekymring, frykt for å bli voksen for eksempel. Barna skrev om ”maskinenes innvadering av

verden”, om naturvern og forurensning. ”Klandres skal både store og små”, ”Håper dette dikt fra meg, var tankevekkende hos deg som har makt til noe å gjøre. Så vil kanskje alle høre, og forstå at jorden er i ferd med å forgå”, lød en stemme. ”Er livet vært å leva?”, spurte en i et dikt. Diktene ”Uteliggaren” og ”Framandarbeidaren” er stemmer til barn som er bekymret over paradoksene i velferdsstaten.

Kjøreplaner, brev og tegninger

Kildematerialet etter Nærsynet består av seks esker med dokumenter, merket ”NRK, Fjernsynets opplysningsavdeling, Nærsynet”. Alt som måtte finnes av opptak fra programmet, befinner seg i NRK eller i Nasjonalbiblioteket, avdeling Rana, mens papirdokumentasjonen altså ligger i Riksarkivet. Dokumentene kan deles inn i tre hovedbolker – manus og kjøreplaner, seerhenvendelser og diverse dokumenter om hvert enkelt program, for det meste kontrakter og spredte notater om de forskjellige innspillingene.

Manus og kjøreplaner er et spesielt materiale, en slags oppskrift på programmet, som viser hva som ble sendt, minutt for minutt. Mer eller mindre nøyaktig står det beskrevet hvilke innslag som ble tatt opp, hvilke replikker som ble sagt når og av hvem, og hvor lenge de varte. Ved hjelp av kjøreplanene kan vi nærmest rekonstruere programmet, uten å ha sett det.

En mappe med tegninger fra barn ligger blant arkivsakene etter fjernsynsserien ”Nærsynet”. (Riksarkivet: NRK Fjernsynet, Opplysningsavdelingen, Fa 5)

En annen hovedkilde i materialet er mappene med seerhenvendelsene som vi har sett på i denne artikkelen. Seerhenvendelsene er delt inn i henvendelser fra barn og henvendelser fra øvrige. I henvendelsene fra barn finner vi som nevnt

“Så vil kanskje alle høre og forstå at jorden er i ferd med å forgå.”

tegninger, dikt, dagboknotater, vitser og gåter. Tegningene er udaterte og bare delvis lagt inn i mapper med henvisning til enkeltprogram. Noen av innsenderne refererer til tema som er tatt opp, men det er også tilfeller der barn har sendt inn brev uten at temaet har vært behandlet i program.

Barns syn på verden?

Ble Nærssynet også et program for barn, der barnas bidrag ble benyttet i produksjonen, slik hensikten var?

Programmet var tydeligvis nyskapende, både med hensyn til tema og utforming. ”For en gang skyld uten alvorlige forsamlinger av middelaldrende gubber iført slips og fremmedord”, bemerket en seer. Sett på bakgrunn av de dagsaktuelle, men nokså ”tunge” temaene som ble tatt opp i pro-

gramserien, var det ingen selvfølge at barna skulle føle seg inkludert i gruppen aktive seere. Noen oppfattet det da også som et voksenprogram og kritiserte at ikke barn ble hørt i sterkere grad, ”Jeg synes at barn og skal få lov og bestemme, selv om det ikke er noe barneprogram”, mente en seer. Dels var det tema der barn ikke hadde forutsetning til å delta, på grunn av manglende erfaring. Mengden brev tyder på at programmet likevel fylte et behov hos barn. Temaene angikk dem både direkte og indirekte, og det har barna fanget opp. Barna var gode observatører og tenkte over ting rundt seg som de naturlig var en del av, og de må ha følt seg velkommen til å skrive inn på linje med voksne som fulgte programmet.

På mange måter fikk Nærssynet frem barns syn på verden, men det har kanskje nedfelt seg vel så tydelig i arkivmaterialet som kan studeres i ettertid, som i programmene som gikk på luften månedlig i 1980-81.

Kilder:

Riksarkivet: NRK, Fjernsynets opplysningsavdeling, serie Fa – Nærssynet

Ukjente norske og danske papirer i Deventers byarkiv

Da den siste erkebiskopen i Nidaros, Olav Engelbrektsson, forlot Norge våren 1537, tok han med seg en rekke verdisaker til Deventer, der de ble forseglet og deponert hos byrådet. Erkebiskop Olav døde allerede i 1538. Det ga støtet til en omfattende drakamp og brevveksling om eierskapet til verdisakene. Ved et besøk i byarkivet i 1994 dukket det opp flere papirer i saken som aldri er blitt registrert av norske historikere.

Det var ikke småsaker Olav Engelbrektsson brakte med seg fra Norge da nederlaget overfor reformasjonens innføring og kong Kristian 3.s maktspill var et faktum. Lasten besto av en tønne og en kiste med verdisaker fra Domkirken i Trondheim, flere kirker i Trøndelag og fra Austråtborgen. En tønne med verdisaker tilhørende Nils Lykke var også med i lasten. Selveste keiser Karl 5. av Østerrike og Nederlandene hadde stilt skip til disposisjon for den flyktende kirkelederen og riksrådsformannen. Ferden gikk først til Deventer i Nederlandene, en by som riktignok sto under keiserens myndighet, men som hadde en stor grad av selvstyre, med byrådet som øverste jurisdiksjon. Her ble tønnene og kisten deponert i byrådets varetekt, mens erkebiskop Olav og hans følge tok opphold på "Het Deense Hof", den danske gård i byen Lier i det nåværende Belgia. Olav Engelbrektsson døde der 6. februar 1538, og ligger begravd ved høyalteret i Sankt Gummariuskirken i Lier.

Erkebiskop Olavs eksilopphold og død skulle bli starten på en langvarig drakamp om verdisakene,

og saken ble ikke avsluttet før i 1548, da byrådet utleverte sakene til Karl 5.s representanter.

AV DAG JOHAN BEEK, CAND.
PHILOL., KRISTIANSAND

Fru Inger til Austråt, Kristian 3. og Karl 5.

En del av materialet knyttet til denne eiervisten er allerede kjent og registret i Diplomatarium Norvegicum. Riksarkivar Christian Lange besøkte byarkivet i Deventer i 1857, men registrerte tilsynelatende ikke alle dokumentene, eller valgte å konsentrere seg om det som syntes vesenlig der og da.

Totalt dreier det seg om 110 dokumenter fra tidsrommet 1538-1548, fordelt på tretten mapper i to arkivesker. Hovedsakelig består materialet av brev, notiser og erklæringer, men også en del innbundne boksider og registraturer. Fire av dokumentene var skrevet på pergament, resten på papir. Tilstanden til arkivaliene var, etter det jeg kunne vurdere, god. Bare noen få brev bar preg av fuktskader og tendenser til oppsmuldring.

Det var mange sterke personligheter som ønsket å få hånd om om sakene. Men Deventers byråd sto standhaftig på sitt gjennom en tiårsperiode, og forhastet seg ikke med å utlevere dyrbarhetene. Allerede rett etter erkebiskop Olavs ankomst til Nederlandene i 1537 gjorde Kristian 3. krav på godset med argumentet at det måtte ansees som statseiendom.

Fru Inger til Austråt gjorde krav på noen av sakene på sine barnebarns vegne. Dette var deponerte verdier fra Nils Lykke, hennes svigersønn. Han hadde måttet late livet under reformasjonskonflikten i 1536-37, sannsynligvis etter ordre av erkebiskopen selv. Grev Fredrik av Pfalz mente seg berettiget til det hele, siden hans kone, prinsesse Dorothea, var rett katolsk arving til både Danmark og Norge. Hun var også Karl 5.s datterdatter, og fikk således Karl 5.s og dronning Maria av Ungarns støtte i sine krav. Endelig gjorde også domkapitlet i Trondheim det klart at det ønsket sine kirkelige kar og klenodier tilbake.

Dag Johan Beek fant ukjente brev omkring Olav Engelbrekts sons verdisaker i byarkivet i Deventer. (Privat foto)

Jeg fant duplikatbrev fra flere danske og norske avsendere, og en omfattende korrespondanse fra pfalzgrev Fredrik og dronning Maria av Ungarn til Deventers byråd med tilhørende returpost. I hovedsak dreier det seg om begjæringer om utlevering av godset til avsenderne. Hvilke av disse dokumentene som er de mest interessante, avhenger av i hvilken grad de kan kaste nytt lys over striden om det norske kirkesølv. Men også ut i fra en personalhistorisk synsvinkel er det interessant å finne brev med tilknytning til kjente aktører fra norgeshistorien.

Lange registrerte fire brev fra fru Inger til Austråt, der hun gjør krav på Nils Lykkes gods som erkebiskop Olav hadde ført med seg. Men det finnes også et femte brev fra fru Inger som Lange ikke registrerte. Dette er datert 1539, med bevart segl, og fra samme skrifters hånd som de andre brevene, stedfestet til Tunsberghus. Kanskje er det fru Inger selv som har skrevet dem. Det finnes også et ukjent brev fra Karl 5. og brev fra dronning Maria av Ungarn og fra reformatoren Johan Weese i Danmark. Deponeringslister over godset, utarbeidet av byrådets sekretær, finnes i flere varianter.

Hvem skal ha verdisakene?

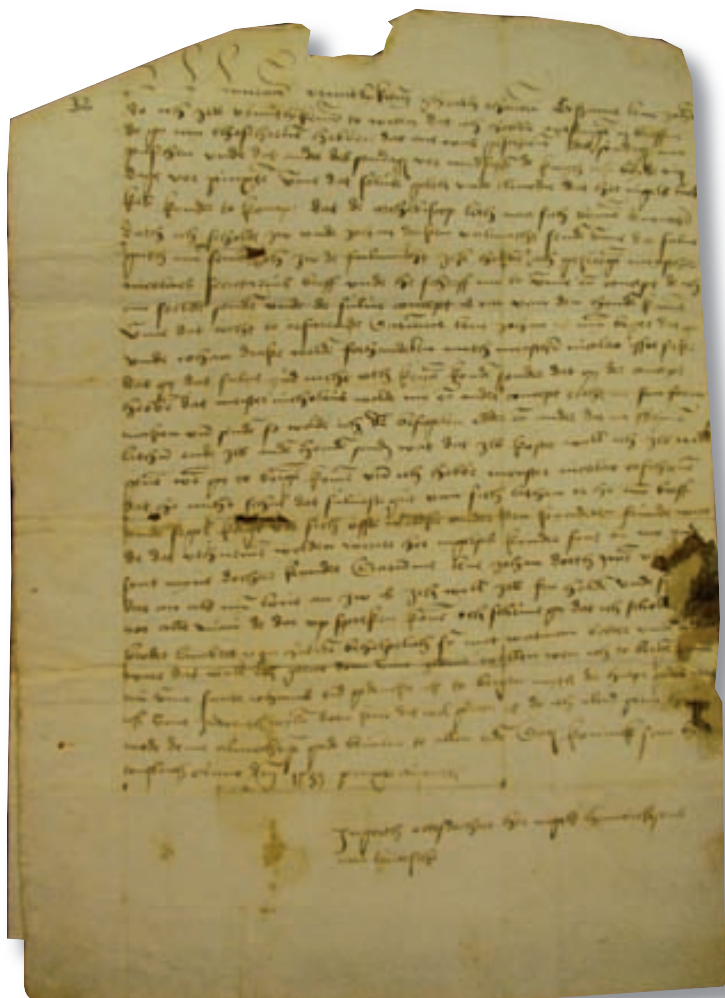
Fredrik og hans støttespillere utviste stor iver for å få hånd om godset. Ved minst to anledninger, i 1540 og 1547, intervenserer Karl 5. selv i saken. I brevet fra 1540 omtaler han Dorothea, pfalzgrevens hustru som ”prinsesse von Dennemarcken und Noorwegen”, og vil ha hånd om ”de nachgelaten goeden van ... den ertzbiſſcop van Dronthen”. Brevet er undertegnet Karl (Carolus). Dorothea var både Fredriks og Karl 5.s alibi i saken. Det var i kraft av Dorotheas prinsessestatus pfalzgreven kunne gjøre seg forhåpninger om å få ut godset fra Deventer byråds stramme grep. I 1544 truet han borgmesteren og rådet med arrest på både personer og gods dersom han ikke straks fikk utbetalt kirkeskattene og i tillegg 7000 gylden i omkostninger.

Summen synes svimlende, men det er vanskelig å måle opp noen realverdi av de oppbevarte sakene til sammenlikning, da det i hovedsak dreide seg om kunstgjenstander og rituelt inventar. Men den kurfyrstelige utsendingen måtte returnere tomhendt, tross truslene. Byrådet påberopte seg at sekretæren i rådet var på reise, og kunne intet gjøre med saken før han returnerte.

I 1548 slutter foreløpig siste spor i oppgjøret med opplysningen om at keiserens utsendinger mottok godset i Brussel på vegne av grev Fredrik av Pfalz. Med dette forsvinner godset inn i historiens mørke. Den siste henvendelsen fra dansk side angående godset ble gjort så sent som i 1561 fra kong Fredrik 2., men dette brevet fins ikke i Deventer. At erkebiskop Olavs eget arkiv senere dukket opp i Amberg i Tyskland, og senere ble ført til München, hvorfra det ble overlevert til Norge i 1830, kan være en indikasjon på hvilken vei godset tok.

Søk etter verdisakene Olav Engelbrektsson brakte med seg ut av landet har pågått i snart hundre og femti år. Etter Langes registreringstur til Deventer i 1857 skjøt diskusjonen om det medbragte kirkegodsets skjebne fart i norske aviser, med et høydepunkt rundt 1910-1920. I 1908 ville direktør Grosch ved Christiania Kunstindustrimuseum lete etter sakene i Tyskland, noe professor Ludvig Daae gikk sterkt imot, med den begrunnelse at det neppe ville gi noe resultat. Daae formulerte det slik i artikkelen: "Til denne dag er deres senere fata forblit ukjent".

Initiativene har ført til større innsikt i og oversikt over kildene, men den endelige historien om de norske klenodiene som ble ført ut av landet i 1537, er neppe ferdigskrevet, fordi kildematerialet ikke er grundig nok gjennomgått. Men hvis man ikke begir seg ut på skattejakt, kan man heller ikke forvente at det fortsatt skal dukke opp arkivmateriale som kan kaste lys over hvor det ble av den norske katolske kirkes verdisaker.

Kilder:

Samling av dokumenter fra oppgjøret omkring Deventer byråds oppbevarte verdisaker, i Deventers byarkiv

Nyoppdaget brev fra fru Inger til Austråt.

(Foto: Dag Johan Beek)

Litteratur:

Beek, Dag Johan: *Olav Engelbrektssons siste leveår 1533-1538 – et politisk sluttspill eller utgangspunkt for en norsk "motreformasjon"?*, UiB v. 2004

Dybdahl, Audun: *Nidaros geistlighets saker og kostbarheter*, Trondheim 2003

Diplomatarium Norvegicum, diverse år

Hva er et arkiv?

Begrepet arkiv kommer fra det greske ordet arkeion. Ordet hadde flere betydninger: myndighet, originale dokumenter, stedet hvor dokumenter ble oppbevart og institusjon som oppbevarte originale dokumenter. Det greske ordet arkeion har gitt opphav til alle våre nåværende betydninger av ordet arkiv: nemlig arkivdokumenter, arkivrom og arkivinstitusjon. Felles for arkivinstitusjoner er at de har til formål å bevare og tilgjengeliggjøre arkivdokumenter.

Hva skiller arkivdokumenter fra andre dokumenttyper? Det viktigste er at arkivdokumenter blir til som et direkte resultat av en virksomhet. En forening avholder møter og fører møtereferat, registrerer sine medlemmer og skaper medlemslister. Bedrifter korresponderer med kunder og leverandører og fører regnskap for virksomheten. Arkivmateriale skapes for å kunne opprettholde og videreutvikle driften.

Arkivmateriale er uavhengig av medium og kan være lagret digitalt på cd-plater, disketter eller magnetbånd, eller analogt på papir eller film.

Den virksomheten som skaper arkivmateriale, kalles arkivskaper. Denne kan være en person,

en organisasjon, et forvaltningsorgan eller en bedrift, offentlig såvel som privat. Det er et ubrytlig bånd mellom arkivskaperen og det arkivet som skapes. Arkivet gjenspeiler arkivskaperens arbeidsmåter og funksjoner. Med kunnskap om arkivskaperen kan vi si mye om arkivets innhold. Det er derfor helt nødvendig å bevare den sammenhengen de enkelte dokumentene har oppstått i. Ett enkelt arkivdokument vil sjelden gi meningsfull kunnskap og dokumentasjon. Informasjon om arkivets og dokumentets opphavssituasjon er helt nødvendig for senere gjenfinning, og også for å forstå dokumentinnholdet og for å vurdere bruksverdien.

I motsetning til bibliotek og museum vil en arkivinstitusjon ikke velge ut enkelt dokumenter eller enkeltgjenstander for å registrere disse etter emne og type, og deretter gradvis bygge opp en samling av enkeltobjekter. Arkivinstitusjonene interesserer seg i stedet for helheten i arkivmaterialet som virksomhetene har skapt. Arkivinstitusjonene vil også være opptatt av å bevare dette materialet i sin opprinnelige orden uten å blande inn dokumenter fra andre arkivskapere. Det er dette som innenfor arkivfaget kalles proveniensprinsippet.

[Krøniken]

Hva slags bestemmelser kom fra offentlige myndigheter for to hundre år siden, hundre år senere, eller bare femti år tilbake i tid? Vi fortsetter våre dykk i *Wessel-Bergs Kongelige Rescripter, Resolutioner og Collegial-Breve for Norge og Norsk Lovtidend*.

Bakom de trykte bestemmelsene vil det alltid finnes arkivmateriale, oftest i Riksarkivet, men noen ganger også i ett eller flere statsarkiv.

1807

3. april. Kongelig Resolution, at et Districts-Chirurgicat skal oprettes i Voss og Hardangers Fogderie i Bergens Stift; og at hver gaardbrugende Mand i bemeldte Fogderie skal contribuere 4 Skilling aarligen til den Læge, som dette Embede forundes; hvorimod denne skal være forpligtet til at curere de syge Almuesmænd i Fogderiet uden Betaling, og oplære 2de Koner i hvert Sogn i Jordemoder-Kunsten, samt tage Bopæl paa et beqvemt Sted i Districtet.

1907

10. januar. Kongelig resolution. I henhold til lov til beskyttelse af børn mod brug af tobak af 19de april 1899 meddeles stadfæstelse paa en af herredsstyret for Lensvikens herred, Tromsø amt, under 23de oktober 1906 fattet beslutning til nedenstaaende vedtægt for bemeldte herred angaaende salg af tobak til børn m.v.:

§ 1. Det forbydes at sælge tobak i hvilken som helst form til barn under 15 aar, uanseet om tobakken angives kjøbt til barnets eget eller andres brug. Dog kan barn under 15 aar, der medbringer undertegnet og dateret rekvissionseddel fra en sælgeren bekjendt, voksen person lydende paa bestemt kvantum, erholde den saaledes rekvirerede tobak.

§ 2. Det er ligeledes forbudt at købe tobak i nogen form til brug eller efter opf ordring af barn under 15 aar samt at overlade saadant barn tobak som gave eller laan eller bytte eller mod vederlag i arbeide eller personlige tjenester.

§ 3. Politiet kan fratage barn under 15 aar, som bruger cigar eller cigaret paa offentlig plads, vei og forsamlingslokale, den tobak, cigar eller cigaret og de tobakspiber eller lignende, hvoraf barnet er i besiddelse.

§ 4. Overtrædelse af denne vedtægt straffes med bøder efter loven.

1957

11. mars. Bestemmelser om kjøp og bruk av turistvaluta. Gitt av Handelsdepartementet.

§ 1. Valutabankene kan selge valuta til turistreiser (turistvaluta) for inntil kr. 1 500 pr. kalenderår for en eller flere reiser til alle europeiske land samt U.S.A. og Canada uten hensyn til reisens formål.

§ 2. Retten til å kjøpe turistvaluta gjelder bare for innlendinger som har fylt 16 år.

§ 3. Turistvalutaen kan ikke overdras og kan bare brukes til utgifter i forbindelse med utenlandsreise av den på hvis pass beløpet er hevet, se nærmere § 4.

§ 4. Turistvalutaen kan ellers brukes fritt til en eller flere reiser som er påbegynt senest 3 måneder etter at valutaen er kjøpt. Når fristen er utløpt, eller senest ved tilbakekomst til landet, skal mulig ubrukt valuta selges tilbake til norsk bank. Den reisende kan i henhold til Handelsdepartementets bestemmelser om lisensfrihet bringe med fra utlandet, uten særskilt lisens, varer til eget eller nærmeste families bruk til en verdi av inntil halvparten av den turistvaluta som har vært kjøpt for vedkommende reise, dog ikke utover kr. 350,-.

Kongsberg først i mål: Alle kataloger digitalisert

Statsarkivet i Kongsberg har nå registrert hele arkivbestanden sin elektronisk ned til arkivstykke og mappenivå. I tillegg til arkivbeskrivelsen er det også utarbeidet en rekke grundige beskrivelser av arkivskaperne. Det varierer en del hvor detaljert de forskjellige arkivene er registrert, men alt som finnes i de 5,8 hyllemetrene med papirkataloger er lagt inn i den elektroniske katalogen.

Det meste fins allerede i Felleskatalogen på www.arkivverket.no. Resten vil følge i neste oppdatering av denne. Statsarkivet er trolig først ute av de store og mellomstore arkivinstitusjonene i Norden til å gjennomføre denne type digitalisering av katalogbestanden.

Skriftkurs populært i Trondheim

Nylig startet Statsarkivet i Trondheim opp sitt tredje kurs i lesing av gammel håndskrift. Kurset er åpent for alle, er gratis, og går over fire torsdagskvelder. De to første kurskveldene er viet 1800-tallsskrift. Deretter arbeider man seg bakover til 1700-tallets og 1600-tallets skrift. Deltakerne er slektsforskere, historiestudenter, studenter i kulturminneforvaltning ved NTNU og ansatte ved andre arkivinstitusjoner i byen. En deltaker er bare 16 år, og interesserer seg for gotisk skrift fordi heavy-metal-kulturen dyrker alt som er gotisk!

En utilsiktet effekt av kursene er at et lignende, men mer omfattende kurs som universitetet har hatt for sine studenter, etter hvert har fått så få deltakere at det er blitt lagt ned. Statsarkivet er svært fornøyd med det store oppmøtet, og over å ha blitt et møtested for historieinteresserte. Skriftkurset inngår i statsarkivets serie med temakvelder for våren 2007. Programmet ligger på Internett: www.arkivverket.no/trondheim/arrangementer/temakvelder.html

Korrigerings

Eg seier meg lei for at artikkelen om Krigsskolen i Arkivmagasinet 2/2006 var litt mangelfullt ajourført. Den gjev inntrykk av at skoleordninga frå slutten av 1990-åra framleis er gjeldande, dvs. to + to års krigsskoleutdanning. Men frå 2005 er den ordninga avvikla, og ein har gått attende til treårig krigsskole. Ved sida av å vere grunnutdanning for hærens offiserar gjev gjennomført krigsskole ein bachelor-grad i universitets- og høgskolesystemet.

H. Hosar

[Kalender]

3. Norske Arkivmøte

16.-18.04: Norsk Arkivmøte er en konferanse som avvikles annet-hvert år i samarbeid mellom Arkivverket, Norsk Arkivråd, Landslaget for lokal- og privat-arkiv, Kommunalt arkivfaglig forum og ABM-utvikling. I 2007 finner arkivmøtet sted i Oslo og har tema "Spør etter oss".

Temakveld på Statsarkivet i Trondheim

19.04: Foredrag om "Nordmenn i det nederlandske ostindiakompani 1600–1800" ved historiker og arkivar Sindre Aarsbog. Kl. 18.00.

Forskningdagene

21.–22.09: Riksarkivet og Statsarkivet i Oslo deltar på Forsknings-torget i Oslo sentrum. Det kan også bli aktiviteter i tilknytning til noen av statsarkivene.

Utstillingsåpning i Riksarkivbygningen

27.09: Åpning av utstillingen "Retten har talt. Lov og dom 1274-1814" i Skattkammeret i Riksarkivbygningen.

Arkivenes dag

10.11: På Arkivenes dag blir det arrangementer i Riksarkivet og i statsarkivene. Årets nordiske hovedtema er "Mennesket i arkivet". Mer informasjon kommer på www.arkivdag.nu

Utstilling i Trondheim

I Kulturbunker Dora – Arkivsen-teret står utstillingen "Fryd og forskrekkelse – forlystelser gjennom 300 år". Utstillingen viser noen glimt av hvordan man moret seg i Midt-Norge før fjernsynets tid. Utstillingen bygger på et mangfoldig materiale fra fire arkivinstusjoner.

Utstillinger i Skattkammeret:

Barndom i forandring

Fram til 8. september står utstillingen "Barndom i forandring" i Riksarkivets Skattkammer. Utstillingen viser hvordan barns oppvekstvilkår endret seg i løpet av 1900-tallet basert på kilder i Riksarkivet og Statsarkivet i Oslo. Tema som blir tatt opp er blant annet barns deltakelse i arbeid, skole og idrett, og om endrede helseforhold gjennom hundreåret. Høydepunktet er gjensynet med Lille Trille fra NRKs Lekestue. For skoleklasser blir det flere aktiviteter på www.arkivverket.no og i Riksarkivbygningen i forbindelse med utstillingen. Utstillingen er åpen i lesesalens åpningstid.

Retten har talt.

Lov og dom 1274–1814.

27. september åpner en utstilling om historisk rettsdokumentasjon i Skattkammeret. Utstillingen er et samarbeid mellom Riksarkivet og Statsarkivet i Oslo og vil vise hvordan rettsinstitusjonene endret seg i tidsrommet ved hjelp av konkrete eksempler hentet fra originalmaterialet. Det blir glimt fra både sivile saker og straffesaker i tillegg til selve lov-dokumentene. Utstillingen vil stå til 26. januar 2008. Den vil også bli å finne som nettutstilling på www.arkivverket.no.

Fra "Barndom i forandring".
(Foto: Tine Berg Floater,
Riksarkivet)

Arkivakademiet har som formål å drive arkivutdanning på høyt nivå til beste for arkivfunksjonene så vel i offentlige som i private virksomheter. Arkivakademiets studietilbud er godkjent som høyskolestudium.

Semesterenhet i arkivfag

Hovedfokus i studiet er ulike sider av arkivdanningsprosessen. Gjennom undervisning og studium av faglitteratur og regelverk, settes studentene i stand til å møte de daglige utfordringene i arkivdanningen og håndheve regelverket på arkivområdet. Det legges også opp til refleksjon omkring arkivene som samfunnets hukommelse, som en nødvendig forutsetning for historiske undersøkelser og forskning, og som rettslig dokumentasjon. Studiet gir 30 studiepoeng.

Studiet omfatter undervisning, gruppearbeid og oppgaveskriving. Undervisningen gis konsentrert i 4 atskilte uker over 2 semestre. Første kursuke starter i september. Utdanningen avsluttes med en skriftlig eksamen i mai/juni. Pensum er på ca. 2000 sider hvorav noe er på engelsk. Undervisningen foregår i Oslo.

Studiet er åpent for søkere med generell studiekompetanse eller som har relevant realkompetanse.

Påbyggingsenhet i elektronisk arkiv

Temaet elektronisk arkiv belyses ut fra fire perspektiver: Det arkivteoretiske, det teknologiske, det juridiske og det praktisk arkivfaglige perspektiv. Hensikten er å beskrive ulike sider ved elektronisk arkivmateriale og problemstillinger knyttet til behandling av slikt materiale i samtid og ettertid. Påbyggingsenheten gir 15 studiepoeng.

Studiet omfatter undervisning, gruppearbeid og oppgaveskriving. Undervisningen foregår i Oslo over to atskilte uker, en uke i høstsemesteret og en uke i vårsemesteret. Pensum er på ca. 1000 sider, hvorav noe på engelsk. Eksamen holdes tre til fire uker etter siste kursuke.

Studiet er åpent for søkere som har bestått grunnutdanningen (semesterenhet i arkivfag) eller søkere fra andre læresteder hvis utdanningen tilsvarer/overlapper med de 30 studiepoeng som tas ved Arkivakademiet eller søkere som har relevant realkompetanse.

Studieavgift

Stiftelsen Arkivakademiet er selvfinansierende, og deltakeravgiften dekker undervisning, pensumlitteratur, retting av hjemmeoppgaver, lunsj i kursukene og eksamen med vitnemål.

Semesterenheten i arkivfag koster kr. 32 000, dvs. kr. 16 000 pr semester. Påbyggingsenheten i elektronisk arkiv koster totalt kr. 16 000, dvs. kr. 8 000 pr. semester.

Interessert?

Søknadsskjema, studieplan og ytterligere opplysninger kan du få ved å kontakte: **Arkivakademiet**, tlf. 22 02 26 71, telefaks 22 23 74 89 eller ved å gå inn på våre nettsider: <http://www.arkivverket.no/arkivverket/utdanning/arkivademiet.html>

Søknadsfrist og adresse:

Søknadsfristen er: 1. august 2007. Adressen er: Arkivakademiet, c/o Riksarkivet, Postboks 4013 Ullevål Stadion, 0806 Oslo

Velkommen!

Riksarkivet

Folke Bernadottes vei 21, Kringsjø, Oslo
Postadresse: PB 4013 Ullevål stadion, 0806 Oslo
Telefon: 22 02 26 00 / Faks: 22 23 74 89
riksarkivet@arkivverket.no

Statsarkivet i Oslo

Folke Bernadottes vei 21, Kringsjø, Oslo
Postadresse: PB 4015 Ullevål stadion, 0806 Oslo
Tel: 22 02 26 00 / Faks: 22 23 74 89
statsarkivet.oslo@arkivverket.no

Statsarkivet i Hamar

Lille Strandgate 3, Hamar
Postadresse: PB 533, 2304 Hamar
Tel: 62 55 54 40 / Faks: 62 52 94 48
statsarkivet.hamar@arkivverket.no

Statsarkivet i Kongsberg

Frogs vei 44, 3611 Kongsberg
Tel: 32 86 99 00 / Faks: 32 86 99 10
e-post: statsarkivet.kongsberg@arkivverket.no

Statsarkivet i Kristiansand

Märthas vei 1, Kristiansand
Postadresse: Serviceboks 402, 4604 Kristiansand
Tel: 38 14 55 00 / Faks: 38 14 55 01
statsarkivet.kristiansand@arkivverket.no

Statsarkivet i Stavanger

Bergelandsgt. 30, 4012 Stavanger
Tel: 51 50 12 60 / Faks: 51 50 12 90
statsarkivet.stavanger@arkivverket.no

Statsarkivet i Bergen

Årstadveien 22, 5009 Bergen
Tel: 55 96 58 00 / Faks: 55 96 58 01
statsarkivet.bergen@arkivverket.no

Statsarkivet i Trondheim

Maskinistgata 1, Trondheim
Postadresse: PB 2825 Elgeseter, 7432 Trondheim
Tel: 73 88 45 00 / Faks: 73 88 45 40
statsarkivet.trondheim@arkivverket.no

Statsarkivet i Tromsø

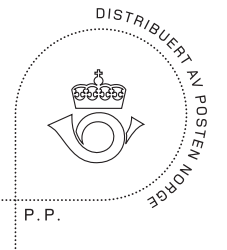
Huginbakken 18, Breivika, Tromsø
Postadresse: 9293 Tromsø
Tel: 77 64 72 00, Faks: 77 64 72 01
statsarkivet.tromso@arkivverket.no

Samisk arkiv / Sámi arkiiva

Ájastealli 3, Kautokeino
Postadresse: 9520 Kautokeino
Tel: 78 48 50 11, Faks: 78 48 50 42
os@arkivverket.no

B

NORGE

Tema i neste nummer:
Musikk i arkivene

Returadresse:
Riksarkivet
Postboks 4013

Fragment av antephonium med noter fra 1400-tallet
(Original i Riksarkivet, NRA Latinsk fragment 984b)